

UNIVERSITAS CAROLINA PRAGENSIS

FACULTAS THEOLOGICA HUSSITICA

Východiska rozvojové pomoci v Zimbabwe

diplomová práce

Bases of Development Assistance in Zimbabwe

Diploma Thesis

vedoucí práce

Mgr. Monika Nová

autor práce

Bc. Vojtěch Smetana

Praha 2014

Poděkování

Zvláštní poděkování patří vedoucí této práce, Mgr. Monice Nové za vedení a zprostředkování dvou stáží přímo na místě šetření, v Zimbabwe. Dále bych rád poděkoval katedře psychosociálních věd a etiky HTF UK za umožnění této expedice. V neposlední řadě děkuji svým přátelům ze Zimbabwe, zejména Agrippovi Tirigu a obyvatelům dětského domova Amaveni Children's Home, (Kwekwe, prov. Midlands), zejména sestrám Thomě, Mercy a Merry za významnou pomoc při zajišťování podkladů.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci vypracoval samostatně a v koordinaci se svojí vedoucí. Veškerou použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v seznamu použité literatury. Současně dávám svolení k tomu, aby byla tato diplomová práce umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze, dne 20. ledna 2014

vlastnoruční podpis studenta

ANOTACE

Tato práce mapuje současnou situaci rozvojové pomoci v Zimbabwe. Klade si za cíl zmapovat současný stav této činnosti v zemi, sumarizovat základní rozvojové problémy a stanovit základní východiska.

Primárně je členěna na dvě části, teoretickou a praktickou. V teoretické části využívá diskurz geo-populační a historicko-politický, aby bylo možno zasadit následné šetření do kontextu současných rozvojových problémů. V praktické části se práce zabývá výzkumnou otázkou a hypotézami, vlastním šetřením v cílovém místě a zhodnocením výsledků.

V závěru je zařazena také diskusní kapitola, založená zejména na osobních zkušenostech, které jsem v průběhu stáže HTF UK v letech 2011 a 2012 měl možnost v Zimbabwe získat. Závěr sám se zabývá výstupy, které byly na základě diskurzů a šetření stanoveny.

ANNOTATION

This Diploma Thesis deals with the current situation of development assistance in Zimbabwe. The aim is to describe the current situation of this assistance in the country, to summarize basic development problems and to find out the basic outcomes.

Primarily it is divided into two main parts – theoretical and practical. The theoretical-one deals with geography, population, history and politics. This discourses I use in order to set the outcomes of my questionnaire investigation into context. The practical part deals with the research question (and sub-questions), hypothesis and questionnaire investigation itself.

The chapter “Discussion” is placed at the end and deals with my personal experience from two residencies in 2011 and 2012. The very end of this work deals with the outcomes, which are based on mentioned discourses, experience and questionnaires.

KLÍČOVÁ SLOVA

rozvojová pomoc, Zimbabwe, rozvojová problematika, dotazníkové šetření na místě stáže, mezinárodní pomoc, východiska, řešení situace

KEY WORDS

Development Assistance, Zimbabwe, Development Issues, Questionnaire in the Area of Residency, International Assistance, Outcomes, Situation Solution

OBSAH

ANOTACE	4
KLÍČOVÁ SLOVA.....	5
OBSAH	6
ÚVOD.....	8
1. VÝZKUMNÝ PROBLÉM, CÍL, VÝZKUMNÁ OTÁZKA, METODIKA.....	9
1.1 PROLOG.....	9
1.2 VÝZKUMNÝ PROBLÉM, CÍL A VÝZKUMNÁ OTÁZKA.....	9
1.3 HYPOTÉZY	10
1.4 METODIKA	10
2. GEOGRAFIE A POPULACE ZEMĚ.....	12
2.1 GEOGRAFIE ZEMĚ.....	12
2.2 SLOŽENÍ OBYVATELSTVA	13
2.3 ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ A ZPŮSOB ŽIVOTA.....	15
2.3.1 GDP a současná měnová politika	15
2.3.2 Mimoměstské oblasti a míšení kultur.....	16
3. HISTORICKO-POLITICKÝ DISKURZ	18
3.1 LEOPARD’S KOPJE A VELKÉ ZIMBABWE	18
3.2 KRÁLOVSTVÍ MWENE MUTAPA	20
3.3 ÚPADEK MUTAPA A DOMINANCE PORTUGALCŮ PO ROCE 1629.....	21
3.4 ŘÍŠE ROZWI A VYHNÁNÍ PORTUGALCŮ	23
3.5 ŘÍŠE NDBELE A NÁSTUP KOLONIALISMU 1895	24
3.6 RHODESIE, JIŽNÍ RHODESIE A OBRAT PO II. SVĚTOVÉ VÁLCE	25
3.7 VOJENSKÝ NACIONALISMUS, 1965 - 1980.....	26
3.8 NEZÁVISLOST A DEVALVACE NEJEN MĚNY.....	28
4. SUMARIZACE ZÁKLADNÍCH ROZVOJOVÝCH PROBLÉMŮ.....	30
4.1 DVOJKOLEJNOST PRÁVA	30
4.2 POSTAVENÍ ŽEN.....	31
4.3 FENOMÉN „SUGAR MUMMIES“, „SUGAR DADDIES“ A DĚTI ULICE.....	32
4.4 ZDRAVOTNÍ RIZIKA	33
4.4.1 HIV/AIDS	33
4.4.2 Průjmy, hepatitida A, tyfová horečka.....	34
4.4.3 Malárie a horečka Dengue.....	35
4.4.4 Další onemocnění.....	35
4.5 NÁBOŽENSKÁ SYNKREZE, „APOŠTOLSKÁ SEKTA“.....	36
4.6 LEGISLATIVA A ATMOSFÉRA STRACHU.....	38
4.7 RODINY VEDENÉ DĚTMI.....	40
4.8 „BLUDNÝ KRUH CHUDOBÝ“	41
5. ZÁKLADNÍ ROZVOJOVÁ VÝCHODISKA	43
5.1 MIKROFINANCOVÁNÍ	43
5.2 FYZICKÁ EKONOMIE – PŘÍLEŽITOST PRO ZIMBABWE?.....	47
5.3 NADCHÁZEJÍCÍ POLITICKÉ ZMĚNY	50
6. VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ.....	53
6.1 VYMEZENÍ SKUPINY	53
6.1.1 Genderové rozložení.....	53
6.1.2 Věkové rozložení.....	54
6.1.3 Zaměstnání	54
6.1.3 Bydliště.....	55
6.2 VÝSLEDKY VLASTNÍHO ŠETŘENÍ	56
6.2.1 Zájem o rozvojovou pomoc.....	56
6.2.2 Využití rozvojové pomoci.....	56
6.2.3 Dostatečnost rozvojové pomoci.....	57
6.2.4 Nejdůležitější část rozvojové pomoci.....	58

6.2.5 Nejslabší místo rozvojové pomoci	59
6.2.6 Nejvíce požadovaná rozvojová pomoc.....	60
6.2.7 Země, které nejvíce pomáhají.....	61
6.2.8 Které znáte mezinárodní nevládní organizace, zaměřující se na rozvojovou pomoc?	62
6.2.9 Mezinárodní rozvojové projekty.....	63
6.3 CELKOVÉ VYHODNOCENÍ VE VZTAHU K HYPOTÉZÁM A VÝZKUMNÝM OTÁZKÁM.....	64
6.3.1 Odpověď na výzkumnou otázku, cíl a podotázky.....	64
6.3.2 Potvrzení / vyvrácení hypotéz.....	65
6.4 DISKUZE.....	66
7. ZÁVĚR	68
PRAMENY	69
PŘÍLOHY	73
RESUMÉ	76

ÚVOD

Tato práce si klade za cíl zhodnotit dosavadní rozvojovou pomoc ve státě Zimbabwe a najít východiska pro budoucí směřování této činnosti. Skutečná situace politická, bezpečností, lidskoprávní a především sociální není široce známa. V cestě stojí zejména vojenský režim, odmítající spolupráci či možnost výzkumu. Z toho důvodu se i výzkum pro tuto diplomovou práci pohyboval na hranici (či spíše „za hranicí“) místní zákonnosti. Všudypřítomná atmosféra strachu, malá ochota ke spolupráci a velká (ač pochopitelná) nedůvěra k naší expedici znamenaly největší překážku¹.

Primárně je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části se zabývá historicko-politickým diskurzem a kritickou sumarizací dosavadní pomoci a přístupu. Tuto sumarizaci podkládám jak studiem relevantních pramenů, tak vlastním výzkumem. Takovéto shrnutí pak poskytuje určitý pevný bod pro směřování rozvojové pomoci v budoucnu.

Praktická část je zaměřena na zjištění, jaký postoj k rozvojové pomoci zaujímají místní obyvatelé a co by oni sami považovali za největší přínos².

Zimbabwe je podle dokumentů OSN v současné době zemí problémů multidimenzionálního charakteru (UN, Executive Summary, 2004); více než 60% nezaměstnanost³, 25% HIV pozitivního obyvatelstva, likvidační ekonomická politika státu za posledních 10 let (tamtéž)⁴ a v neposlední řadě komplikace mezinárodní pomoci ze strany vládnoucí vojensko-politické struktury ZANU PF současného prezidenta R. G. Mugabeho (komplikace jako např. dlouhé čekací lhůty na cestovní dokumenty a potřebná povolení či obšírná lustrace činnosti v zemi). Přesto zůstává Zimbabwe zemí s velkým nerostným bohatstvím (CIA, 2012), investorským potenciálem (evidentní je např. zájem Číny, Ruska a JAR) a turistickou atraktivitou (přírodní bohatství, např. Viktoriiny vodopády, pohoří Great Dyke aj.). Těmito fakty podkládám tvrzení, že Zimbabwe je evidentně zemí se značným potenciálem pro budoucnost a tudíž že udržitelná rozvojová pomoc má smysl.

¹ Viz dále metodika

² Viz dále výzkumná otázka a metodika

³ V roce 2000 dosahovala nezaměstnanost 80%, (WDB, 2012).

⁴ Zimbabwe patřila cca do roku 2000 k nejrozvinutějším státům Afriky. Velký předěl znamenal rok 2001, kdy v souvislosti s radikálními politicko-ekonomickými změnami začal významný propad ekonomiky, vrcholící roku 2009, kdy *GDP per capita* klesl pod 300 USD, a ústící v devalvaci zimbabwského dolaru (WDB, 2012).

1. VÝZKUMNÝ PROBLÉM, CÍL, VÝZKUMNÁ OTÁZKA, METODIKA

1.1 Prolog

Výzkum v Zimbabwe je v současné době spojen s bezpočtem problémů. V prvé řadě je třeba uvést, že jakýkoliv výzkum či sběr dat v Zimbabwe balancuje na hraně zákonnosti a je *apriori contra lege*. Síť policejních udavačů z lidu, policistů v civilu či politických pracovníků ZANU PF je velmi hustá, a proto každá takováto práce s sebou nese riziko obvinění ze špionáže. Z doplňujícího rozhovoru s místním údržbářem⁵ vyplynulo, že režim výzkumnou činnost odmítá ze strachu z následků (např. sankce za porušování lidských práv či seznámení se skutečným obrazem země v médiích euroamerické provenience).

Další komplikací je dvoukolejnost práva (viz dále). *Státní právo* výzkum *apriori* nezakazuje, nicméně *zvykové právo*, nepsané, ač se stejnou relevancí a váhou, jej nepřipouští. Proto bylo třeba celý sběr dat provádět s maximální opatrností. Tím dále odůvodňuji relativně malé množství výzkumného materiálu. Jsem si této překážky vědom, avšak aktuální situace na místě širší vědeckou činnost neumožňuje.

Přesto je však třeba postupovat empiricky, koordinovaně a zcela bez sentimentální potřeby „pomoci druhým“, a stanovit relevantní východiska, na kterých bude lze stavět rozvojovou pomoc i další vědeckou činnost.

1.2 Výzkumný problém, cíl a výzkumná otázka

Výzkumným problémem je vymezení vztahu mezi poskytováním mezinárodní rozvojové pomoci a jejími dopady na reálný život obyvatel Zimbabwe (tzn. její aktuální využitelnost, žádanost, účelnost a podoba).

Cílem je stanovení pevných bodů pro rozvojovou pomoc v Zimbabwe a sumarizace základních rozvojových problémů. Práce popisuje a analyzuje současný stav přístupu a účelnosti rozvojové pomoci v aktuální geopolitické situaci.

⁵ Totožnost je autorovi známa, v zájmu jeho bezpečnosti a berouc v úvahu jeho přání není uvedena.

Výzkumnou otázku pro tuto práci jsem stanovil takto:

„Jakou roli hraje mezinárodní rozvojová pomoc v životech obyvatel Zimbabwe?“

Dále uvádím dvě doplňující otázky:

1. *„Jakou pomoc by obyvatelé sami nejvíce ocenili?“*
2. *„Je vzhledem ke kulturní a socio-ekonomické odlišnosti mezinárodní pomoc relevantní?“*

1.3 Hypotézy

Hypotézy pro výzkumný problém jsem vzhledem k výzkumnému problému, otázce a cíli stanovil následovně:

1. *„Předpokládám, že jakákoliv poskytnutá pomoc bude v Zimbabwe vítána.“*
2. *„Předpokládám, že schopnost zjištění účelnosti mezinárodní pomoci ze strany mezinárodních organizací je velmi nízká.“*
3. *„Předpokládám, že skutečný dopad mezinárodní pomoci na běžný život jedince je malý.“*

1.4 Metodika

Výzkum (resp. jeho realizace) pro tuto diplomovou práci probíhal dva měsíce (listopad a prosinec 2012) přímo v jihoafrickém Zimbabwe, v provincii Midlands.

Byly stanoveny tři základní metody:

První metodou bylo studium relevantních pramenů z oblasti historie a mezinárodních vztahů. V historicko-politickém diskurzu vycházím zejména z obsáhlých a přesných svazků *Cambridge History of Africa* (Fage, Olivier, 1975-85). V rovině mezinárodních vztahů a GPL pak *Globální problémy a světová ekonomika* (Jeníček, Foltýn, 2003) a skripta provozně ekonomické fakulty ČZÚ (Kuna, 2007). Dále v euroamerické provenienci nepublikované

materiály z místa působení (zejména z org. NANGO⁶). Rovněž důležitým byl *World Fact Book*, digitalizovaný a veřejně poskytovaný souhrnný materiál CIA.

Druhou metodou bylo dotazníkové šetření v místě pobytu. Jak bylo řečeno výše, výzkum probíhal po celou dobu stáže (tzn. dva měsíce). Většina užitých materiálů vznikla při individuálních interakcích. Probandi byli vybíráni náhodnou selekcí z místního obyvatelstva. Věkové rozpětí čilo 14-52 let (přičemž 14 jako relativní dospělost a soběstačnost – mnoho dívek se stává matkami, 52 jako seniorský věk, kterého se již málokdo dožije. Realizace probíhala tedy individuálně a na různých místech (jak vyžadovala situace). Šlo o město Gweru (a přilehlé zemědělské oblasti⁷) a předměstí města Kwekwe, provincie Midlands. Instrumentem byl dotazník (viz příloha č. 1). Každý by měl být vyplněn individuálně, zhruba 1/3 však byla vyplněna ve skupině (místní koordinátor udělal chybu při zadávání). V pěti případech jsem data zanášel já na základě rozhovoru, neboť respondent nebyl gramotný. Celkově bylo připraveno 50 dotazníků, 40 z nich je relevantních pro výzkum (některé se nevrátily či jsou zanesená data nečitelná). Dotazník tvoří přílohu č.1.

Třetí metodou bylo pozorování (zúčastněné i nezúčastněné, přímé i nepřímé) a individuální, nekategorizované rozhovory s místními obyvateli z měst Gweru a Kwekwe, zemědělských oblastí Chachacha, Shawani Zwischawane (provincie Midlands), dále Harare a Tengenenge (provincie Mashonaland Central Province).

Doplňující metodou (sloužící pouze pro upřesnění či přesné popsání konkrétní situace zejména v poznámkách pod čarou) je metoda kazuistická. Ta spočívala v práci s konkrétními příběhy, které uvádím jako doplněk celostní sumarizace. Data, získaná touto metodou (např. události ve věznicích či mezi sourozenci) nelze relevantně empiricky ověřit, proto jde pouze o určité dodatky.

⁶ National Organisation of Non-Governmental Organizations, dále NANGO

⁷ Ustálený místní pojem „*Rural areas*“ bez jednotného překladu, z angl. přeložil autor.

2. GEOGRAFIE A POPULACE ZEMĚ

Zimbabwe je zemí s nesmírným nerostným bohatstvím, lidským kapitálem a velkým potenciálem pro rozvoj. Geografická poloha dává dobré možnosti obchodu, těžby, zemědělství i turismu. Současné nejpalčivější problémy, jako např. chudoba, absence zdravotní péče, porušování lidských práv a alarmující úroveň HIV/AIDS, jsou působeny toliko politickým vývojem, nikoliv nedostatkem zdrojů či kapitálu.

2.1 Geografie země

Zimbabwe je vnitrozemským státem o rozloze 391 000 km², sousedící s Botswanou, Mozambikem, Jihoafrickou republikou a Zambií (CIA, 2013), viz obr. 1.

obr. 1

AFRICA: ZIMBABWE (CIA, 2013)

Hlavní město Harare tvoří v podstatě jediný opěrný bod administrativy, fungující infrastruktury a dostupného elektrického proudu. Je zde vzdělávání na všech úrovních, dále sídla firem a centra všech úřadů. Rovněž je místem, kde lze při 95% nezaměstnanosti (NANGO, 2012) najít práci. Následkem je

stěhování vzdělaných a movitějších obyvatel⁸ do hlavního města. Na místní poměry dobré podmínky nabízí také Bulawayo (turismus), Kadoma a Mutare.

Vodní zdroje tvoří zejména řeky Savi, Limpopo a Zambezi. Mnoho koryt vedlejších ramen a menších řek je v poslední době vyschlých. Bezmála 80% vody využívá zemědělství, trvale je však obhospodařováno jen asi 0,3% orné půdy (CIA, 2013). Ani v období dešťů nenaprší dostatek vody pro zavlažení farem bez meliorace (meliorované jsou de facto jen státní farmy blíže Harare).

Klima je subtropické a tropické, se stoupající nadmořskou výškou (nejvyšší bod Inyangani 2,592 m. n. m.) mírnější, období dešťů trvá od listopadu do března. V posledních šesti letech (2007-2013) je také velmi nízký úhrn srážek.

Přírodní nerostné zdroje jsou velmi bohaté. Zejména oblast pohoří Great Dyke, které se táhne napříč provinciemi Midlands a Mashonaland. Nalezneme zde velké množství uhlí, chromové rudy (chromit), azbest, zlato, nikl, měď, železnou rudu, vanadium, lithium, cín, platinu a další železitě rudy (CIA, 2013). Stát by mohl z těžby profitovat, nicméně velkou část dolů v současné době vlastní Čína, JAR a Rusko. Tyto země odkoupily doly za minimální ceny a minimalizace nákladů je vidět i na pracovních podmínkách⁹.

2.2 Složení obyvatelstva

Obyvatelstvo Zimbabwe se skládá v současnosti převážně z Afričanů (98%) (CIA, 2012), europoidní farmáři (především britští a nizozemští) byli během bouří kolem let 2006 – 2010 vyhnáni či vyvražděni. Dnes jich zde přežívá necelé 1%. Majoritu tvoří kmenové společenství Shona (82%), dále nepůvodní, avšak silný kmen Ndebele (o jejich původu pojednává další kapitola) (14%), smíšené rasy a asiáté asi 4%. Soužití dvou největších ras, původního lidu Shona a militantních zulských Ndebele, je klidné teprve v posledních dekadách, kdy jsou kmeny přinuceny spolupracovat v boji o přežití. Kultura Shona není militantní, je povahou spíše nápomocná

⁸ Běžný občan Zimbabwe nemá možnost na cestu do Harare vydělat. Většina obyvatel v Harare nikdy nebyla, protože veškeré finance utratí za obživu, kterou si stále častěji musí kupovat namísto vlastní produkce.

⁹ Dělníci jsou placeni 5-8\$ za den, k obědu dostávají misku kaše. Podařilo se zrealizovat rozhovor s horníkem z čínských uhelných dolů poblíž Tengenenge (jeho totožnost je autorovi známa, kvůli jeho bezpečnosti není uvedena). Uvedl, že při nesplnění normy jsou dělníci biti nebo pracují bez jídla a ochranných oděvů. Číňané také občas dovezou místním sochařům kámen z dolů či věnují pastelky do škol, aby se zavděčili místnímu obyvatelstvu. Monitoring pracovních podmínek neexistuje.

a submisivní¹⁰. Rodinné vazby jsou často volné; běžné je mnohoženství, větší počet dětí, rozptřeni rodinných příslušníků po větších oblastech. Oproti tomu lid Ndebele pochází z bojového kmene Zulů. Dává najevo nadřazenost a sílu. Státní zřízení a státní zákony jsou pro ně druhořadé, prvořadé jsou vlastní zvyklosti a zvykové právo¹¹. Rodinné vazby jsou pevnější, urážka cti se často trestá podle práva krve, přičemž riziko uvěznění nepředstavuje skutečnou hrozbu.

Zvláštností je fenomén černošského albinismu, příznačný pro některé oblasti středního Zimbabwe a Zambie. Jde o genetickou odchylku množství pigmentu v kůži. Jsou označováni v jazyce Shona jako *masupi*, „růžoví“. Rysy jsou afroamerické (negroidní), barva však odpovídající europoidnímu fototypu 1 (Beran, Vaništa, 2006). Dle výpovědí místních obyvatel tvořily v určitých oblastech samostatně žijící rodinné kmeny, odloučené od ostatních. Byli (a v některých oblastech stále jsou) považováni za prokleté, ostatní lidé se jich straní. Jejich maso bylo považováno za výživné, a proto na ně byly v průběhu hladových období pořádány „lovy“ (dle výpovědi místních obyvatel v Kwekwe naposledy v roce 2010). Dnes jich zbývá málo, na některých místech však tato genetická odchylka stále přežívá. Na obr. 2 je ve shromáždění jeden *masupi* zachycen.

Obr. 2

Fotografie „*masupi*“ ve shromáždění bohoslužby v Kwekwe. (Fotografie vlastní, 12/2012)

¹⁰ Čtyři století kolonizace této vlastnosti bezesbytku využívaly, stejně tak jako současná diktatura.

¹¹ Podle výpovědí několika místních obyvatel jsou lidé Ndebele stále ozbrojeni dlouhými noži, kterých využívají při řešení osobních konfliktů a v opilosti. Kontakt s nimi často není bezpečný.

2.3 Životní úroveň a způsob života

Život ve městě a v „zemědělské oblasti“ je zcela odlišný. Ve městě Harare se způsob života blíží evropským městům (zejména díky turismu). V dalších městech a „zemědělských oblastech“ oproti tomu chybí základní životní potřeby, jídlo a pití¹². Zemědělství, průmysl i rybolov jsou velmi omezené (Kuna, 2007)

2.3.1 GDP a současná měnová politika

GDP 500\$ per capita (CIA, 2013) staví Zimbabwe na 228 místo ve světě. Data jsou odhadovaná, relevantní výzkum není umožněn. Nezaměstnanost dosahuje 95%. Ve městech se lidé snaží žít se prodejem drobného umění (dílem vlastní výroby, dílem kradeného¹³), telefonních tarifů či drobných domácích potřeb. Jedinou jistotou zaměstnání je policie (*Zimporisa rinokara porridge*, dále ZRP), politická milice či armáda. Další profese jsou zastoupeny minimálně. Práce ve službách existuje téměř jen v hlavním městě. Upadající profesí je vzhledem k nedostatku financí zdravotnictví (KUNA, 2007).

Zimbabwe nemá od roku 2009 vlastní měnu (CIA, 2013), užívá se směs amerického dolaru, jihoafrického randu, blíže Viktoriiných vodopádů je možno užít EUR či botswanskou pulu¹⁴. „Zimdolar“ (běžné místní označení pro zimbabwský dolar) zcela devalvoval jako výsledek kulminace hyperinflace v roce 2009. V drobných operacích se upouští od finanční směny a nahrazuje ji směna naturální či zbožová.

Neexistují relevantní podklady pro daňovou politiku, pro doložení příjmů a výdajů se podklady neuchovávají. Z toho vyplývá, že možnosti daňové politiky a financování infrastruktury jsou velmi omezené.

¹² Zejména v současné době je palčivá otázka vody; poblíž Zwishawane neprší již 3 roky (osobní rozhovor s místním obyvatelem).

¹³ Pramenem pro toto tvrzení bylo pozorování a zejména rozhovory s místními obyvateli. Dalším podkladem pro toto a následující tvrzení bylo též dotazníkové šetření a návštěva trhu Mbara.

¹⁴ Za zmínku stojí zvláštní kurz. S proměnlivým kurzem dolaru se mění také ustálené kurzy a často dávají zvláštní kombinace. 1 USD platí 10 ZAR, půl amerického dolaru však platí 4 ZAR. Jednorandové mince totiž nejsou často k dispozici, nadto dolar kolísá. Ustálil se tento zvykový kurz.

2.3.2 Mimoměstské oblasti a míšení kultur

Mimoměstské oblasti jsou většinou zasaženy globálními kulturními proudy (např. Coca-cola, radiopřehrávače, FLASH disky, PC, automobily), zároveň však technologickou životní úrovní na úrovni evropského středověku. Řada autorů poukazuje na nezbytnost respektu k odlišné kulturní provenienci a nevnučování myšlenek (např. Kuna, 2007), avšak dilema současnosti spočívá v tom, že velké množství lidí touží po výdobytcích civilizace (automobil, elektřina), ale mj. díky jednostranné pomoci ze strany mezinárodních organizací neprojevují žádnou vlastní aktivitu. Výsledkem je patová situace. Neexistuje kanalizace, rozvod el. proudu¹⁵, systém služeb či zajištění elementární zdravotní péče¹⁶. Šíření nemocí (zejména HIV, malárie, tyfus a cholera) je de facto nekontrolovatelné (Jeníček, Foltýn, 2003). Naprosto zásadním problémem je v tomto směru HIV/AIDS (míra infikovanosti obyvatelstva se v současné době pohybuje kolem 14% podle oficiálních zdrojů CIA. V osobním rozhovoru s vedoucím pracovníkem NANGO¹⁷ mi bylo řečeno, že reálná míra však přesahuje 25% s tím, že skutečná míra je pravděpodobně ještě vyšší).

Všudypřítomné je míšení kulturních proudů (např. je velmi populární Coca-cola, přibor se však k jídlu prakticky nepoužívá¹⁸). Původní životní návyky, stejné stovky let, adoptují některé vynálezy (např. spojování cihel maltou či cementem), avšak podoba a podstata se nemění (např. malé kulaté chýšovitě stavby z cihel a cementu, avšak bez dveří a oken a se slaměnými střechami). Technické potíže jsou dále spojeny s údržbou (př. stroje, automobily), velká část údržby nových strojů se pohybuje nad místními technologickými možnostmi. Opravy složitějších přístrojů jsou proto vyloučené. Samozřejmě chybí i technické *know-how*. Obyvatelé se vrací od industrializace zpět k primitivním výrobním postupům a jednoduchým strojům.

Dobrou ukázkou může být i telekomunikace. Obyvatelé jsou zvyklí nosit levné mobilní telefony (cca 5\$), avšak telekomunikační sítě (E-time, Cell Phone, ZimNet, EcoNet aj.) pokrývají jen města a malé oblasti kolem). Zároveň jsou

¹⁵ V průběhu koloniálních let byl britskou koloniální správou rozvod el. proudu (místním označení „*zesa*“) vybudován, po odchodu však bez údržby brzy přestal fungovat. Dnes je velká část kovového vedení rozkradena.

¹⁶ Dle zpráv CIA vychází 1,7 zdravotního lůžka na 1000 obyvatel (est). Pozorování spojené s touto prací tento předpoklad potvrzuje (CIA, 2012).

¹⁷ Totožnost je autorovi práce známa. Z důvodu ochrany není uvedena.

¹⁸ V restauraci je třeba upozornit na to, že chcete nůž a vidličku. Na některých místech je nedostanete. Rukou jedí také vysocí představitelé samosprávy, úředníci, policisté.

sítě velmi nestabilní a závislé na počasí. Časté jsou i několikaletné výpadky signálu. Situace se oproti předešlým letům nezlepšuje.

V mimoměstských oblastech platí stejně jako všude jinde povinná školní docházka (4 roky), nicméně na řadě míst děti pomáhají na polích či žebrají v ulicích. Bývalé britské koloniální školy při farmách jsou dnes fungující jen z menší části¹⁹. Byly postaveny nové školy, nicméně poplatky spojené se studiem činí vzdělání nedostupné. Paradoxem je, že vzdělání je placené od pre-school (mateřská škola) až po univerzitní úroveň. Mnoho rodin (velkorodin) si nemůže vzdělání dětí dovést a děti do školy nepošílají (bez poplatků je učitelé vrátí zpět domů), ačkoliv mají školní povinnost. Situace je pro ně neřešitelná. Vzdělání je vysoce ceněno a již středoškolské je považováno za nadstandard. Absolvent univerzity má naději najít práci během dvou až tří let, což je všeobecně považováno za velmi dobré.

Rodinný život je odlišný. Ačkoliv vzhledem ke zdravotním rizikům se stát snaží omezit promiskuitu, kulturně jsou běžné rodiny s vyšším počtem dětí a mnoha partnerkami. Dále je tento problém rozebrán právně, nicméně struktura rodiny a zvykové právo připouští tolik žen, kolik muž chce. Na promiskuitu se nehledí negativně, návštěvy nevěstinců (známé pod zkratkou *PIO*, jejíž význam bohužel neznám) jsou běžné a levné. Sexuální styk je všeobecně považován za zábavu a krácené dlouhého času²⁰. Žena všeobecně platí spíše za pracovní nástroj (málokdy na poli pracuje muž), tzn. více žen může rodinu lépe zabezpečit. Vztahy mezi nimi bývají dobré nebo alespoň poklidné. Patriarchální model dominance muže nad několika ženami je v kultuře dobře zběhnut. Děti jsou často sociálně bezprizorné, výchova se týká prakticky jen velmi malých dětí, kojenců a batolat. Poté jsou víceméně ponechány samy sobě a životu v ulicích. Vyššího věku se dožívá málokdo, nicméně vzhledem k absenci sociálního zabezpečení se o starce stará rodina. Nutno říci, že stařec je člověk kolem 60 let. Absence zdravotní péče a špatná strava málokomu umožní dožít se vyššího věku²¹.

¹⁹ Učitelé často nemají odpovídající vzdělání. Mnoho z nich učí jen kvůli jakémukoliv příjmu a zaměstnání. Potvrzoval to jeden z učitelů ASCOT Secondary School (Gweru), vzděláním bankovní úředník.

²⁰ Jeden z úředníků ve Gweru nám říkal, že lidé zkrátka nemají co dělat „a tak pijí alkohol, spí spolu a dělají rámus“.

²¹ Výjimka potvrzuje pravidlo – ve vsi Tengenenge se nám podařilo hovořit se stařešinou, váženým mužem starým 91 let (!). Vyprávěl o dobách před federalizací Rhodesie (40. léta). Narodil se v době, kdy odcházela Britská jihoafrická společnost a Rhodesie se stávala plnohodnotnou britskou kolonií (1923).

3. HISTORICKO-POLITICKÝ DISKURZ

V rámci tohoto diskurzu budu hovořit především o moderní historii, tzn. zhruba od roku 1600. Předcházející období shrnu jen stručně s důrazem na zásadní společenské vlivy, které podstatně ovlivnily další vývoj. Vycházet budu především z obsáhlé souborné publikace *The Cambridge History of Africa* (dále CHA), svazky 3, 4, 5, 6, 7, 8. Citované části uvádím jménem autora, zkratkou „CHA“, číslem svazku a rokem vydání.

Tento diskurz je zcela nezbytný, neboť historie pomůže lépe pochopit současné dění v zemi a přístup lidu k rozvojové pomoci jako takové. Lze předpokládat, že „národní zkušenost“ bude hrát důležitou roli v současném stylu myšlení obyvatelstva a směřování celé země.

3.1 *Leopard's Kopje a Velké Zimbabwe*

Díky geografické poloze a vhodnému podnebí mohlo území Zimbabwe hostit od starověku mnoho kmenů a národností (Birmingham, Marks, CHA 3, 1977). Úrodná krajina navíc umožnila imigraci z rovníkového pásma. Relevantní pro další práci je poukázat na historický vývoj zhruba od roku 1000 n.l. Velká část kmenů a jejich přesunů z období mezi roky 1000 n. l. a 1600 n. l. je dnes obtížně zmapovatelná. Na základě archeologických výzkumů lze říci, že primát v tomto období postupně získávaly tři kmenová společenství: Shona, Nguni a Sotho-Tswana. Archeologie nám pomáhá doložit i silná království (viz dále), oblasti mimo ně však zůstávají nejasné.

Vývojové stupně jednotlivých oblastí se velmi liší. Některé kmeny byly v tomto období na úrovni středomořské pozdní doby kamenné²², jiné díky obchodu, styku se severnějšími oblastmi, rozvoji pastevectví a posléze vlivu Portugalců a Britů ve stejné době znaly hrnčířství a zpracování kovů (v celé oblasti Rhodesie je tato znalost doložena až po roce 1600).

V ranném období (1000 - 1250) tvoří hlavní vývojový proud na území Zimbabwe oblastní kultura zvaná „Leopard's Kopje“. Obyvatelstvo této kultury

²² Tzn. užívají primitivní kamenné nástroje, jejich způsob života je v jakýchsi prvobytně pospolných tlupách, primární obživu tvoří lov a sběračství. Zvláštností je, že bojovým aktivitám nebyla zprvu přikládána velká důležitost. Rovinaté pastviny jihozápadní Rhodesie byly oproti tomu ideální k chovu dobytka. Právě zde dochází k rychlejšímu rozvoji chovu a společnosti.

tvořili zejména pasteveční přistěhovalci z jihu, kteří přišli za úrodnými pastvinami. Dochází k velkému rozvoji chovatelství dobytka, zejména v jihozápadní oblasti. Po usazení těchto pasteveckých kmenů dochází také k objevu zlatých ložisek a sociální proměně z pasteveckého života na život usedlý, chovatelský a těžbařský. Kultura Leopard's Kopje je charakteristická velmi rychlým rozvojem těžby zlata v mnoha oblastech (hranice s dnešní Botswanou, jižní Bulawayo, severní tok Zambezi a.j.). I přes převládající primitivnost nástrojů nacházíme doly ze 13. století i přes 30 m (!) hluboké. Rozvoj těžby přinesl rozvoj obchodu (jak dokládají např. skleněné šperky arabského původu z 12. a 13. století, nalezené u náčelníka jednoho z místních kmenů). Rostlo rovněž bohatství oblasti. Místo největší prosperity bylo patrně Mapungubwe, oblast údolí Limpopo (Birmingham, Marks, CHA 3, 1977).

Naprostým historickým fenoménem je však dosud tajemné „*Great Zimbabwe*“, „Velké Zimbabwe“ ze středního období (1250 – 1450 n.l.). Jedná se o městský stát toho času dominující kultury Shona. Jeho unikátnost je dána masivní městskou hradbou z granitových bloků (např. tzv. „Západní zeď“ je vysoká místy až 9 metrů, včetně věží a soch). Tyto zdi nejsou v Zimbabwe ojedinělé, jsou však unikátní svou velikostí. Prvotní původ ani účel není jasný²³. Birmingham a Marx uvádějí že bylo pravděpodobně postaveno ještě potomky lidu z Leopard's Kopje (CHA 3, 1977), nicméně permanentní osídlení je doloženo až od 11. století. Beroucí v úvahu prostředky a materiál, stává se zřejmým, že Velké Zimbabwe muselo být hlavním městem bohatého centralizovaného království s rozvinutým zemědělstvím, pastevectvím, keramikou, architekturou²⁴ a těžbou zlata. Pozoruhodně rozvinutý byl rovněž obchod. Ze 14. století je doložen čilý obchod s Indií, Čínou (rané období dynastie Ming), ze 14. a 15. století pak s Persií. Klíčový byl přístav Sofala v dnešním Mozambiku. Díky velkému množství zlata si mohlo Zimbabwe dovézt nejlepší výrobky, které „Orient“ nabízel (vykopávky nám dokládají vysoce kvalitní čínský porcelán a luxusní perské koberce). Populace se odhaduje na 18.000 stálých obyvatel.

²³ Resp. nevíme, zda měly hradby charakter náboženský (čemuž by napovídala zcela nestandardní velikost), či obranný (přičemž není zřejmé *proti komu* byly vystavěny).

²⁴ Hlavní objekt, patrně královská obřadní síň; byla sedm a půl metru široká a dva a půl metru vysoká. Na ni byly napojeny další místnosti. V síni nechybí zvýšená podlaha jakéhosi „podia“, patrně sloužícímu k náboženským obřadům (doloženo archeologickými nálezy zdobených nádob, k vaření nevhodných).

Pozdní období (cca 1450 - 1600) je charakterizováno jednak zahájením obchodu s Portugalskem a jednak postupným úpadkem Velkého Zimbabwe, spojeným s dobytím přístavu Sofala portugalskými conquistadory (jejichž cílem bylo ovládnutí obchodních tras do Indie).

3.2 Království Mwene Mutapa

Kulturní primát se v pozdním období 1450 – 1600 přesouvá z království Velké Zimbabwe do jakéhosi „dceřiného“ království (z orig. „a *subdivision of Great Zimbabwe*“, Birmingham, Marks, CHA 3, 1977, str. 589) Mupata. Zimbabwský král vyslal prince Mutotu, aby hledal nové solné doly na sever do oblasti Tavara, 350km severně od Velkého Zimbabwe. Ten našel nejen solné doly, ale také nesmírně bohaté pastviny, stáda slonů a antilop a vlastně ideální místo pro založení nového království. To brzy překonalo Velké Zimbabwe a přenesla se na něj vedoucí úloha kultury Shona. Doklady nacházíme u portugalských conquistadorů a obchodníků De Barrosa, Dona Santose a Bocarra²⁵, kteří se k obchodu s královstvím Mutapa dostali jako první. Kromě toho království Mutapa těžilo zlato z koryta Zambezi a dokonce se pokusilo ovládnout i severní tok této řeky. Obrovské bohatství, prosperita, kultura a moc nad celou jižní Afrikou se stává pro portugalské dobyvatele důvodem velkého zájmu. V roce 1561 do království Mwene Mutapa přichází jezuitský misionář, Portugalec Goncalo da Silveira, aby krále obrátil na křesťanství. To se mu sice podařilo, ale královský dvůr křesťanství přijmout odmítl a pár dní po křtu nechal král jezuitu zavraždit. To byla očekávaná záminka pro portugalské vojsko, které roku 1568 do království vtrhlo (OWOMOYELA, OYEKAN, 2002). Království Mutapa sice Portugalci nevyvrátili (díky nemocem, decimujícím portugalské vojsko), ale jeho pozici oslabily. I nadále spravovalo království více než polovinu obchodu se zlatem celé jižní Afriky. Království Mutapa je v této době nejsilnějším a nejbohatším královstvím jižní Afriky, s ambicemi získání severních provincií (kde žijí kmeny Butua, možná původní pastevečtí potomci lidu Leopard's Kopje).

²⁵ De Barros si např. všímá, že systém vlády, stejně jako důlní a zemědělské nástroje jsou totožné s těmi, které znal z Velkého Zimbabwe (Birmingham, Marks, CHA 3, 1977).

3.3 Úpadek Mutapa a dominance Portugalců po roce 1629

Dostávám se ke kritickému období dějin Zimbabwe po roce 1600. Toto období ze sebevědomého a hrdého lidu Shona (k jehož tradici se obyvatelé Zimbabwe odvolávají dodnes²⁶;) nejsilnějšího kulturně-politického proudu tehdejší jižní Afriky, začalo tvořit lid s postoji spíše submisivními a poddanskými. Jde o období jednak historicky precedentní a jednak destruktivní. Dosud nebylo obyvatelstvo nikdy v područí, naopak „Rhodésané“ byli sebevědomí pastevcí, stavitelé a obchodníci. Vojensky byli zdatní především v defenzivě, málokdy podnikali výboje²⁷.

Nezdařené portugalské výboje šedesátých let 16. století vedou k tzv. „*pax mutapa*“, *míru mwene mutapa*, kdy k otevřeným bojům dochází spíše nárazově a zřídka²⁸. Od této doby získávají totiž Portugalci vliv především politicky; ustanovením guvernérů a správních oblastí, vojenskou ochranou zabraných území a zdaněním obchodních tras. Přitom využívají hlavních slabostí království Mwene Mutapa – neexistující komunikace mezi jednotlivými oblastmi a centrální vládou a s tím související správní, jurisdikční i vojenské roztříštěnosti územních celků. Oproti tomu stojí dobře organizovaná, rodící se koloniální vláda portugalských správců s pevnou jurisdikcí, relativně rychlou komunikací a propracovaným systémem místní správy a obchodu. Díky tomu dochází ke snižování moci, vlivu a stability království Mutapa a postupné dominanci Portugalců nad velkou částí obchodu se zlatem. Následuje mnoho povstání a občanských nepokojů namířených proti centrální vládě (která nedokáže zastavit vliv kolonizátorů). Toho využívají sousední království a roku 1592 sousední království Zimba zabírá část zlatonosného údolí řeky Zambezi (Marks, Grey, CHA 4, 1975). Dále v roce 1599 zahajují Portugalci novou ofenzivu a postupují k jižním nalezištím zlata, která postupně získávají pod svou kontrolu. Země je v ambivalentním vztahu, neboť na jedné straně platí Portugalci království Mutapa značné daně z těžby (dle dřívějších dohod), na druhé straně jej postupně obsazují vlivem a mocí. Napětí vrcholí. V roce 1629 se celé království Mutapa snaží jednotně povstat proti sílícímu vlivu Portugalců. Po těžkých bojích

²⁶ Toto tvrzení podkládám osobními rozhovory s Agripou Tirigu, dále rozhovory s trhovci ve čtvrti Avondale v Harare, dnešním hlavním městě. Odkaz potvrzují i obyvatelé Tengenenge, vsi 150km severně od Harare.

²⁷ Za úspěchy v boji s Portugalci vděčili velkou měrou nemocem, které trvale fyzicky i psychicky decimovaly portugalské žoldnéřské regimenty.

²⁸ Král Mwene Mutapa Nogomo dokázal nárazově postavit vojsko až o 100 000 mužích (!), pravidelnou armádu však stát nikdy neměl (Marks, Grey, CHA 4, 1975).

(a závažných vnitrodynastických problémech²⁹) je poraženo a na trůn je dosazen představitel vítězného rodu, loutkový panovník Mawura Mhande Felipe. Ten krátce po dosazení podepsal vazalství a postoupení zlatých dolů Portugalcům. K úplnému připojení k portugalskému impériu a zkolonizování sice nedošlo (království bylo formálně stále independentní) (Birmingham, Marks, CHA 3 1977 a Marks, Grey, CHA 4, 1975), ale byl položen právní základ kolonizace. Zvláštností bylo, že Portugalci stále museli mwene mutapa platit daně „*curva*“ za těžbu a obchod (a Mawura, ač sám Portugalci dosazen, na platbě trval).

Následuje doba palácových převratů, nestability a občanských válek mezi rody. Krátce získává moc rod Kapararidze, který dokonce nakrátko dominuje trůnu. Ovšem roku 1633 je definitivně poražen a na trůn je vrácen Mawura. Kvůli stabilitě zavádějí Portugalci systém jakéhosi „dvoukolejného feudalismu“, zvaného „*prazo*“³⁰, spočívající v přenechávání půdy za vojenskou a fiskální pomoc portugalské Koruně. V tomto systému se obyvatelé ocitají v dvojím područí; těsné područí vlastních afrických institucí (např. loutkový král či dvůr, úřednictvo, zpravidla podle zákonů o půdě³¹ z doby „*pax mutapa*“ poloviny 16. století) a zároveň područí portugalské koruny (Birmingham, Marks, CHA 4, 1975). Útlak způsobuje trojí odstředivou sílu; obyvatelé se bouří proti držitelům *prazo*, „*prazo-feudálové*“ vyžadují po portugalské koruně stabilitu (a snaží se minimalizovat odvody do portugalské pokladny), a vlastní africké dynastie se vzájemně likvidují. Vrcholem je smrt Mawury roku 1652, po němž se země (i přes rychlý nástup jeho syna) propadá do stále horšího chaosu, který zneklidňuje především Portugalce samotné³². Stále vzrůstající hrozbou je také sousední království Butua. Agresivní nástupnický stát Velkého Zimbabwe (a tedy rovněž lid kultury Shona).

²⁹ Mawura, jako nástupce rodu Nogomo, dokonce proti svému sokovi Kapararidze uzavřel spojení s Portugalci a teprve s jejich podporou zvítězil.

³⁰ Citujme z orig. „*The „prazo“ could be viewed in Portuguese legal theory as an overseas extension of a Portuguese feudal institution. In practise, the residents exhibited not merely a blatant disregard of their obligations towards the Portuguese crown but also, and more subtly, an intimate dependence of African institutions.*“ (Marks, Grey, CHA 4, 1975, str. 392)

³¹ z orig. „*land law*“ (Marks, Grey, CHA 4, 1975, str. 392)

³² Roku 1682 se v reportu kapitána ze Seny objevuje věta: „[Země] Mwene mutapa permanentně hrozí povstáním. V Dambarare, hlavním městě na řece [Zambezi], zůstávají jen dva nebo tři portugalští obyvatelé“. (Marks, Grey, CHA 3, 1975, str. 393, volně přeložil autor práce)

3.4 Říše Rozwi a vyhnání Portugalců

Konec 17. století přináší období dalších zvratů. Portugalci zvyšují vojenskou aktivitu, nicméně sílí království Butua získat na svou stranu nedokáží. Další část historie, která je do velké míry obestřena tajemstvím, je vtělení království Butua do říše Rozwi za dynastie Changamir. Rozwi byla říší, jejichž území prakticky odpovídá dnešnímu území Zimbabwe, části Jihoafrické republiky a části Botswany (Marks, Grey, CHA 4, 1975). Changamir Dombo vojensky sjednotil malé i velké státní celky kultury Shona (mezi nimi i Mutapa a Butua), jeho vlastní původ však zůstává nejasný. Marks a Grey uvádějí, že pravděpodobně celá dynastie Changamir pocházela z přistěhovaleckých jižanských kmenů nejasného původu (1975). Pevná správa státu a především velká vojenská vyspělost (agresivní výboje a podmaňování) není pro pasteveckou, budovatelskou a obchodnickou kulturu Shona typická (vzpomeňme např. nezdařených pokusů o povstání v roce 1629). Vzhledem k předpokládanému zeměpisnému původu této dynastie a pravděpodobnému etymologickému původu slova *rozwi* („ničitelé“), jakožto slova z původního jazyka Shona z období Velkého Zimbabwe, může jít o potomky původních obyvatel Velkého Zimbabwe smíšené s jižanskými Nguni, kteří se přistěhovali do této oblasti někdy v průběhu 10. - 16. století. Vojenská agrese říše Rowzi byla po sjednocení království namířena především proti Portugalcům³³. Ti koncem 17. století ztrácejí jednu oblast za druhou. Ani po Dombově smrti roku 1696 se již na zimbabwské plošině nikdy neuchytli. Poté říše fungovala jako silný stát až do poloviny 19. století.

V 18. století většina území jižní Afriky hovořila jazykem Bantu (Omer-Cooper, CHA 5, 1975), rozvíjí se rovněž lid jazykové skupiny Nguni, zejména na jihovýchodním pobřeží Afriky. Právě zde se rozvíjí nejagresivnější a nejsilnější ze všech afrických národů, Zulové. S nimi se dostávali obyvatelé říše Rozwi často do konfliktu. Nicméně zcela poražení a obsazení nikdy nebyli. Zulský král Chaka se o obsazení několikrát marně pokoušel. Až teprve království Ndbele, jakási paralela, vycházející z království Zulů, pod vládou odloučeného Chakova vojevůdce Mzilikazi, dokázalo toto nepoddajné království přivtělit do svého mocenského svazku.

³³ Ačkoliv zavedené instituce, např. poddanský feudální systém *prazo* nadále zachovávají (kromě tributu Portugalcům).

3.5 Říše Ndbele a nástup kolonialismu 1895

Jakkoliv bychom mohli označit království Rozwi za království určité kultury (ačkoliv jak bylo řečeno, evidence je mlhavá), království Ndebele, které se oddělilo od království Zulů (po roce 1840), bylo království veskrze vojenské. Rozwi bylo postupně obsazeno a byl z něj učiněn vazal. Na jihu Afriky se v této době prosazuje království Zulů, které rychlou agresí ovládá okolní národy. Zulové nepochází z kultury Shona. Nebyli zdatní pastevci ani stavitelé, zato však dosáhli mistrovství ve vojenské taktice³⁴ a správě území. Oblast zvaná Metabele (hlavní město Bulawayo) se stala kolébkou nového kulturního proudu Ndbele (či Ndebele). Ten do sebe absorboval tři jazykové skupiny a kulturní proudy: Zulu (s ním také vojenské a správní mistrovství), Sotho-Tswana (okolní menší království) a Shona (spolu s tradicí stavitelskou, pasteveckou a obchodní). Ndbele se tak stalo nesourodou, ale společně silnou společností (ač např. svazky mezi kmeny byly zakázány). Organizace byla veskrze militární. Posádková města měla zároveň funkci administrativní a panovník měl jako vojenský diktátor takřka neomezenou moc. Kromě stálé armády byl zároveň každý muž okamžitě mobilizovatelným rezervistou, příslušícím ke svému regimentu (Omer-Cooper, CHA 5, 1975). Podléhal tedy spíše rozhodnutí velitele než náčelníka kmene (jehož úloha byla minorizována na toliko administrativní) a to i ve věcech ženitby či stěhování. Zároveň byla zavedena jakási „základní vojenská služba“ coby rituál přechodu z dětství k mužství.

V tomto období dochází ke srážkám s Búry, potomky nizozemských sedláků, kteří přišli v průběhu 17. a 18. století a založili stát Transvaal (později provincie Transvaal). Hovoříme o období búrských válek. Britové, ač utrpěli těžkou porážku od Zulů (např. bitva u Isandlwany), roku 1880 Transvaal anektují a rozhoří se první búrská válka. Nicméně i přes odpor Búrů Británie v dalších bojích zvítězí a Transvaal se mění na součást dominia Jihoafrická unie. Tak Británie upevňuje své postavení a tvoří si jakýsi „odrazový můstek“ pro další invazi.

Samostatnost Ndbele definitivně končí roku 1895, kdy Británie obsazuje Metabele a Bulawayo. Připojuje jej k již anektovanému území Mashona a ustavuje kolonii Jižní Rhodésie³⁵.

³⁴ Dělení vojska na jednotlivé bojové sestavy, užití nové zbraně *assegai*, středně dlouhého útočného oštěpu (KHE, 1999)

³⁵ Jméno pochází od Cecila Rhodese, významného akcionáře British South-Africa Company.

3.6 Rhodesie, Jižní Rhodesie a obrat po II. světové válce

Rhodesie, nejprve řadová, později samosprávná kolonie, byla založena ekonomickými zájmy. Velké příležitosti pro obchod se jako první chápe Cecil Rhodes, investor a obchodník na londýnské burze. Nešlo ani tolik o území, jako o nerostné bohatství, zejména měď, zlato a další komodity. Britská jihoafrická společnost postupovala v hledání bohatství, sekuritizaci regionu (prostřednictvím nově vzniklé Britské jihoafrické policie) a upevňování moci (Marks, CHA 6, 1985). Britský progres v zemi byl spojen s vojenským korpusem, známým jako „Pioneer column“. V podstatě soukromou Rhodesovou armádou, postavenou původem za účelem zajištění bezpečnosti v oblasti Mashonaland (zejména proto, aby ji dříve nezabrali Němci, Portugalci či Búrové). Dlužno podotknout, že „zajištění bezpečnosti“ znamenalo nejprve donutit krále Lobengulu k podepsání dohody o těžbě (1888), poté Mashonaland obsadit. Téměř dvouleté tažení „Pioneer column“, dlouhé 650 km, přineslo kromě britské okupační moci i velký rozvoj. Cestou byla založena tři města (Mowveld, Masvingo a Fort Salisbury). Do zanedbaných oblastí Mashonaland a Matabeleland byl vnesen moderní způsob života a boje (např. střelné zbraně, železnice, pošta,...). Čtyři století „doby železné“ (čili životní úroveň odpovídající tomuto časovému období v Evropě) definitivně zmizely pod technickou a technologickou převahou kolonizátorů.

Rhodesie se začala velmi rychle rozvíjet. Dostatek těžebních surovin, dobrá půda a relativní bezpečí lákalo mnoho investorů i farmářů. Levná pracovní síla poměrně rychle vedla ke zneužívání pracovníků na farmách. Situace se výrazně zhoršovala, a tak již roku 1896 dochází ke spojenému povstání Ndebele-Shona. Velkou roli zde hrají dva národní hrdinové, kteří jsou vzpomínáni dodnes – *sekuru* Mkwati a *mbuya* Nehanda³⁶. Povstání bylo po urputných bojích v podstatě potlačeno (ZGO, 2013). V roce 1898 oficiálně vzniká kolonie Rhodesie (později Jižní Rhodesie) s tuhou vojenskou správou Britské jihoafrické společnosti. Poprvé v historii země vycházejí zákony, otevřeně stranící „bělošskému“ obyvatelstvu a do popředí se dostává obdoba apartheidu. Přelom století přináší celou řadu ekonomických zákonů, týkajících se těžby a farmaření. Lze říci, že šlo o zákony rozšiřující práva kolonizátorů a

³⁶ *Sekuru* – stařec, výraz hluboké úcty, *mbuya* – ctihodná stařena. Jde o první velké patriotické hrdinské postavy, společné pro kmeny Shona i Ndebele. Výrazné zásluhy sehrávají oba jako náboženští vůdcové povstání při sjednocování a usměrňování obyvatelstva.

zmenšující práva původních obyvatel na jejich vlastní zemi³⁷. Rok 1927 je přelomový, neboť území se vymaňuje správně BSAC a stává se samosprávnou kolonií Jižní Rhodesie. Dochází k velmi ambivalentní situaci, kdy na jedné straně kolonie omezuje lidská práva a podstatně zneužívá pracující sílu místního obyvatelstva. Na druhé straně však kolonizace (a nastalá samosprávná forma) přináší rozvoj zdravotní péče, vzdělání a značné povinnosti vůči pracovníkům³⁸. Zimbabwská propaganda hovoří o pádu tradičního zemědělství (ZGO, 2013), skutečnost znamenala koncentraci lidských i přírodních zdrojů, zefektivnění primitivního farmaření, centralizace života kolem velkofaremu.

Období II. světové války přináší zásadní obrat uspořádání společnosti – v první řadě Afričané stanuli spolu s Evropany bok po boku na bitevním poli a to ve faktické rovnosti. Válka a související potřeba materiálu rovněž vedla k obrovskému rozmachu výroby (potravinářské, zbrojní, těžební, chemické). Dochází k období průmyslové i myšlenkové revoluci podobné evropskému osvícenství; v koloniálních továrnách pracuje přes 100.000 místních obyvatel, rozvíjí se zemědělství a výrazné oddělování černošského a bělošského se pomalu smazává³⁹. Rhodesie se také stává imigračním územím. Lidé často odcházejí do měst za prací. Podstatný je velký posun přístupu k „černošským“ dělníkům. Vlády se stávají liberálnějšími, což ještě podporuje nezávislost a federalizace (1953-1964). Federace Jižní Rhodesie a Njasko se stala moderním státem s dobrou infrastrukturou, velkým bohatstvím a formální nezávislostí. Ta je vyhlášena premiérem Smithem v roce 1965. Dá se říci, že šlo o první krok nejen k formální nezávislosti, ale také k patnáct let trvající občanské válce.

3.7 Vojenský nacionalismus, 1965 - 1980

Vojenský nacionalismus se vzмáhá od roku 1957, kdy získala nezávislost Ghana. Vlna odporu proti zákonům, omezujícím držbu rhodéské půdy pro místní obyvatele mimo „bělošské farmy“, např. *Land Husbandry Act 1951*, vede ke sjednocování resistance. Ndebele i Shona stojí opět společně. Kmenové

³⁷ Jde např. o zákony *Southern Rhodesia Native Rebutation* (1910) a *Native Affairs Act* (1927)

³⁸ Při farmách byla povinnost postavit školu pro děti dělníků (bez školného) na náklady farmáře. Rovněž na vlastní náklady musela být postavena klinika, kaple a další „infrastruktura“.

³⁹ Dle výpovědi jednoho obyvatele, když docházelo k bouřím v 80. letech a politická milice chtěla zabít jednoho z farmářů, jeho dělníci vytvořili „hradbu“ z vlastních těl kolem jeho domu a milici nepustili. Následně všichni dostali od farmáře plnou svobodu – většina z nich na farmě zůstala.

rozdíly nyní nehrají roli. Rhodeská policie provádí zatčení téměř 500 vůdců odporu. To vedlo jako rozbuška k dalším nepokojům a eskalaci násilí. Formuje se *National Democratic Party*, vedená Joshuou Nkomo. Odpor se stupňuje, NDP operuje se střídavými úspěchy také na politické úrovni. Relativně stagnující výsledky vedou k odštěpení radikálního křídla a vzniku strany ZANU (*Zimbabwe African National Union*). Podobně „za pochodu“, čili v průběhu války, vznikají ZIPRA a ZANLA, guerillové osvobozené armády, které postupně získávají nejen lehké zbraně, ale také těžší bojovou techniku. V roce 1967 dokonce poráží v bitvě u Chinhoyi rhodeskou pravidelnou armádu. Následuje období špatně zmapovaných událostí a nejasných bojů, jak proti rhodeskému státnímu zřízení (nezávislému, stále však řízenému z Londýna a Salisbury), tak mezi sebou vzájemně. Nezávislost byla v 70. letech zdánlivě na dosah a bylo třeba pomýšlet na další uspořádání. Jakýsi prozatímní dokument, Anglo-Rhodská dohoda z 1969 nepřinesla nic než další vzmach sil ZANLA a ZIPRA. Jedna část milice dokonce anektuje část Zambie. Zdá se, že jediná síla, která dokázala alespoň rámcově koordinovat bojovníky i politiku, je frakce ZANU. Ta hraje hlavní roli v politice Zimbabwe od roku 1974. Do tohoto období spadají válečná zvěrstva eskalujícího násilí. Nastává totální válka, slovo „civilista“ postupně ztrácí význam. Všichni jsou zasaženi válečnou vřavou.

Obr. 3

„Pátá brigáda“, dodnes elitní složka Mugabeho sil. Výcvik probíhal pod dohledem severokorejských specialistů. Pro brutalitu byla na mezinárodní nátlak roku 1988 zrušena. V roce 2006 byla znovu obnovena (Foto Nehemanda, 5th Brigade, asi 1981)

Rhodeská vláda se snaží pozemní a leteckou převahou potlačit bojovníky ZANLA a ZIPRA, ti odpovídají přesunutím velitelských sídel do Zambie a Mozambiku, a také užitím chemických zbraní (hovoří se o užití antraxu, ZGO, 2013). Milice pálí farmy, vyvražďují celé rodiny, otravují zdroje pitné vody. Rhodesie zřizuje koncentrační tábory a volá o pomoc do zahraničí. Do bojů se zapojují se zbraní v ruce i ženy a děti. Šest let totální války vedou k naprostému vyčerpání země. Tak v roce 1979 zasedají opět k jednacímu stolu představitelé Londýna, Salisbury (Rhodeská vláda) a nejmocnější politické síly v zemi, Patriotické fronty Roberta Mugabeho, ZANU. Výsledkem bylo všeobecné referendum o nezávislosti. 14. května 1980 se Zimbabwe stalo nezávislým státem. Premiér Smith poté formálně abdikoval. Stále se však těšil velké úcty⁴⁰.

3.8 Nezávislost a devalvace nejen měny...

Od 80. let se postupně upevňoval vojensko-správní aparát Roberta Gabriela Mugabeho a ZANU PF. První léta byla dobou určité prosperity a nadšení. Školství i zdravotnictví bylo zdarma a průmysl i hospodářství fungovalo. Po několika letech však přicházejí obtíže – chybí údržba a rozvoj. Útrapy války vedly k vyhnání velkého množství bělošského obyvatelstva (nejen farmářů, ale také inženýrů, stavitelů, vědců a intelektuálů,...). Zimbabwská ekonomika, byť stále s nádechem zachování koloniálního systému správy, pomalu upadá a nedostatek zkušeností a kapacity vládnoucí organizace vede k postupnému rozpadu celého socio-ekonomického systému. V roce 1987 se stává formálním prezidentem vůdce ZANU, Robert Mugabe. Fanatická nenávist k bělošskému obyvatelstvu⁴¹ a farmářům se odráží v pozemkových reformách⁴². Ty vedly k rozpadu zbytku ekonomické síly země a hyperinflaci v roce 2006, která vedla k pádu měny o rok později.

Oficiální propaganda (např. ZGO) hovoří o tom, že rozpad ekonomiky a nastalá sociální katastrofa je zapříčiněna válkou a bělošským farmářským

⁴⁰ Díky jeho vstřícnosti v rozhovorech a jednáních mohlo referendum proběhnout. Jeden z obyvatel vzpomínal, že když šel premiér Smith po roce 1980 po ulici, lidé se mu klaněli a tleskali.

⁴¹ Podle výpovědi jednoho z místních obyvatel, jehož totožnost je autorovi této práce známa, byl Robert Mugabe v mládí zajat britskou armádou a vykastrován. Údajně odtud pramení jeho nenávist k bělošskému obyvatelstvu. Jakékoliv podložení této zprávy však není v současnosti možné.

⁴² Místní obyvatelé, pracovníci na farmách, byli vyzváni, aby si vzali co je jejich. Výsledkem byly hromadné nájezdy na bělošské farmy a další krveprolití. Následně Mugabe rozdělil pozemky mezi své důstojníky a vytvořil tak jakousi formu „neofeudalismu“. Ten vedl k ekonomické katastrofě a praktickému zhroucení země.

obyvatelstvem. To je však pravda jen z části. Válka sehrála nesmírně závažnou roli, ale skutečné problémy zapříčinila neschopnost a nekompetentnost vojenských vůdců při přechodu k „civilnímu“ zřízení. Po první dekádě nezávislosti tak porevoluční nadšení ze svobody střídá nedostatek a rozčarování. Ekonomický, sociální i zdravotní systém se rozpadl – znovu je zpoplatněno zdravotnictví a školství, ale řada škol a klinik je zničena a nikdo je neobnovuje. Zklamání a pomalý úpadek přináší nespokojenost, na kterou ZANU PF reaguje posílením milice a vojensko-policejního tlaku. Konec 90. let přináší další zostření, jsou vyhnáni zbylí „bělošští“ farmáři, kterým je dávana za vinu špatná ekonomická situace. Kvůli stabilizaci se ZANU PF záhy spojuje s NDP viceprezidenta Nkoma (pojednán výše), vzniká tak ještě silnější vojensko-politický pakt.

Současnost země je popsána v další kapitole. Totální rozklad ekonomiky, průmyslu, potravinářství i společnosti vede k tajné, o to však urputnější emigraci. Do Jihoafrické republiky již uteklo přes 1.000.000 obyvatel (CIA, 2013). Krize ekonomická i sociální pokračuje a vyhlídky na zlepšení za současné situace nejsou reálné. Milice, armáda a policie (vč. tajné) jsou nedotknutelné složky státní moci s takřka absolutní mocí. Protože řada sborů nemůže zvládnout financování svých policistů, ozbrojenci zneužívají své moci, a tak se terčem šikany stávají vlastní obyvatelé.

Současný stav země je neutěšený. Multidimenzionální charakter problémů a politická situace znemožňují jakoukoliv účinnou pomoc ve smyslu radikálních reforem a velkých (mezinárodních) projektů. Paradox odmítání, znesnadňování a zároveň potřeby pomoci je závažnou překážkou na cestě k alespoň relativní stabilizaci země.

4. SUMARIZACE ZÁKLADNÍCH ROZVOJOVÝCH PROBLÉMŮ

Na základě uvedených informací z předešlých kapitol je možné udělat základní sumarizaci problémů, které brání rozvoji (a rozvojové pomoci) v Zimbabwe. Podobné závěry jsem rovněž prezentoval na konferenci rozvojových studií na HTF UK a HITS v roce 2013.

Sumarizace není vyčerpávající z hlediska mezinárodních vztahů či studií sociologických. Jde spíše o využití možnosti života, práce a výzkumu přímo v inkriminované oblasti, bez záštity velkých mezinárodních organizací. To mi dalo v určitém směru volnější ruce ve smyslu anonymity.

Pro sumarizaci jsem užil zejména osobní rozhovory s vedoucími pracovníky nevládních organizací, zabývajících se potíráním chudoby, HIV/AIDS a řešící otázky zdravotní péče (MASO, NANGO, NAC, GWAPA aj.). Dále také studium materiálů poskytnutých přímo na místě působení, dotazníky a možnost vlastního pozorování.

4.1 Dvojkolejnost práva

První oblastní, na kterou je nezbytné upozornit, je oblast právní. Zimbabwe je zemí s duplicitním právním systémem. Původně tento systém vytvořila britská koloniální správa v souvislosti se správní politikou minimalismu (Veselý, 2007). To znamená, že v obsazených územích byly zachovány obyčejně zvykového práva místních kmenů (kromě hrdelních zločinů a majetkové kriminality na britském majetku), zároveň však byly podřízeny britskému právu. To minimalizovalo odpor obyvatelstva vůči novému zřízení. V době získání nezávislosti v roce 1980 převzala nová vláda tento systém. Současná situace je však velmi komplikovaná, protože obě práva, zvykové i státní občanské, se s rozvojem společnosti navzájem překrývají a zároveň mají stejnou právní sílu. Podle státního práva je např. trestná bigamie či polygamie. Podle práva zvykového může mít muž tolik žen, za kolik zaplatí⁴³. Městské obyvatelstvo se většinou řídí státním právem, lidé zemědělských oblastí odmítají státní právo a

⁴³ Jeden z místních obyvatel zaplatil za první ženu 50 USD, 10 krav a pět koz, za druhou 60 USD a 15 krav. Třetí (bez rodičů) je přítelkyně a ještě má jakousi konkubínu zdarma.

užívají práva zvykového, nepsaného. To je zatíženo obtížemi z hlediska lidských práv, majetku, polygamních svazků a postavení žen (LRF, 2010). Jakákoliv regulace, kontrola či implementace státního práva do zvykových závazků je velmi pomalá, neboť schází mechanismy a metody. Existuje sice řada poradních sborů a organizací (Legal Resources Foundation, Civil Society Scooping System, NANGO, aj.), jejich dosah je však velice omezený. Nehledě k tomu, že tyto organizace postrádají jakýkoliv instrument pro reálné zavedení opatření či dokumentů. Jejich dokumenty jsou tedy deklarativní.

4.2 Postavení žen

Postavení žen je dlouhodobý problém, překrývající se s dvojkolejným právem. Žena je chápána jako pracovní síla (na polích pracují ženy častěji než muži) a tedy čím více žen v rodině, tím snáze lze získávat peníze pro rodinu⁴⁴.

Zvykové právo počet manželek a „přítelkyň“ (anglické „*girlfriend*“ je chápáno jako sexuální partnerka mimo rodinný svazek) nijak neomezuje (Chiketo, 2012). Žena je odkoupena od otce rodiny za smluvený obnos (finanční, naturální či kombinovaný) bez ohledu na její vůli (LRF 2010). Kontrakt dohadují muži. Částka, která je za ženu zaplacená je poplatek měřený úhrnem práce, který žena může v hospodářství otce vykonat (aby se nahradila ztráta). Pokud se časem svému manželovi znelíbí, tento ji může vrátit otci a požadovat zpět část obnosu, neboť otec zodpovídá za její výchovu a tudíž je to jeho vina.

Zpravidla je jedna žena hlavní, další jsou druhé v pořadí, tzn. pečují o rodinu, pole a obydlí. Děti rodí všechny ženy a svazky mezi nimi jsou chápány rovnostářsky. To vede k volnějším vztahům v rodinách. Matky často o děti nepečují, či pečují minimálně⁴⁵. Děti se rodí dokud je žena plodná, v zemědělských oblastech běžně v jedné rodině přežívá 6 – 8 dětí, na jednu matku připadají zpravidla 3 – 4 děti. Díky osvětovým programům (organizace Gwapa, MASO, NANGO, JHWO aj.) v zemědělských oblastech se daří šířit antikoncepci a omezovat tak počet dětí a míru infikovanosti HIV/AIDS. To dává zároveň již narozeným dětem lepší šanci na zajištění životních podmínek či vzdělání.

⁴⁴ Kromě dokumentů LRF a CSS byly využity rozhovory s otci v několika polygamních rodinách.

⁴⁵ „Výchova“ a „péče“ znamená toliko zajištění stravy. Péče v euroamerickém slova smyslu se vyskytuje ve městech, nikoliv v zemědělských oblastech.

Ačkoliv řada dokumentů a organizací postavení žen řeší (viz např. Konvence o eliminaci všech forem diskriminace CEDAW, LRF 2010), praktický dopad je nicméně malý⁴⁶. V místní kultuře je despekt a jaksi „zbožový“ přístup k ženám natolik vkořeněn, že jeho posun směrem k rovnosti je velmi pomalý a problematický. I u lidí s vyšším vzděláním přetrvává přístup, který bychom v naší kulturní provenienci označili jako „sexistický“. V Zimbabwe však jde o standardní pojetí. Co se týče vzdělání, opět narážíme na problém s rovnoprávností. Dívky jsou sice do škol posílány, nicméně kolem 14 let často otěhotní⁴⁷. Další vzdělávání je prakticky vyloučeno (zejména finančně a sociálně), dívka hledá jakoukoliv práci, aby uživila dítě. Rodina se jí často zřekne (ztrácí hodnotu pro ženicha). Tak se ocitá mimo jakékoliv sociální zázemí, většinou se z ní stává prostitutka⁴⁸. Velmi často se nakazí virem HIV (za nechráněný styk je zvykem inkasovat víc) a bez lékařské pomoci umírá.

Velké problémy také způsobuje náboženství, konkrétně „apoštolská sekta“, které se blíže věnuje oddíl 4.5.

4.3 Fenomén „sugar mummies“, „sugar daddies“ a děti ulice

Prosté zřeknutí se dítěte a jeho odložení (na ulici, do odpadků, do buše,...) je rovněž častým způsobem vyrovnávání se s chudobou (pokud dítě pro rodinu nežebrá a představuje tudíž jen zátěž rozpočtu). Děti ulice nemají prostředky na elementární životní potřeby. Určité skupiny tohoto využívají, tyto děti sdružují a posílají je žebrat na výhodná místa s turistickým ruchem (kolem hotelů, hlavní silnice z letiště v Harare a podobně). Často se z nich také stávají tzv. „sex workers“, vyhledávané terče pedofilního sex-turismu. Neexistuje relevantní statistika jejich počtu (NANGO, 2010). V hlavním městě a okolí jsou odhadovány na několik set.

Nepříliš souvisejícím známým fenoménem jsou tzv. „sugar mummies“ a „sugar daddies“. Zpravidla bohatí a vlivní lidé, kteří takovému dítěti často vyhledávají. Nabídnou jim bydlení, ochranu, obživu a ošacení, často hračky a zábavu. Odměnou jsou sexuální služby. Děti jsou zneužívané a často nakažené

⁴⁶ Když jsme při expedici vstoupili s kolegyní do obchodu či na úřad, vždy jednali se mnou jakožto s mužem, jí na mnoha místech ani nepozdravili.

⁴⁷ Mnoho dívek otěhotní jen proto, že chybí osvěta a v souvislosti s dozráváním pohlavních ústrojí a oboustranné náklonnosti s chlapci. Podloženo rozhovorem s mužem (25 let) a jeho dvěma ženami.

⁴⁸ Ceny prostitutek se pohybují mezi 1 – 5 USD za noc. Potvrzeno bývalou prostitutkou, nyní *peer-educator* v osvětové organizaci Gwapa poblíž města Gweru.

HIV/AIDS, neboť „sugar mummies“ a „sugar daddies“ jsou z důvodu časté promiskuity a neužívání ochranných prostředků ve většině HIV pozitivní. Některým dětem tito „patroni“ umožňují vystudovat střední a někdy i vysoké školy (zázemí a peníze na školné). NANGO má ohlášený zhruba jeden případ měsíčně, nicméně skutečný počet je mnohem vyšší.

Jedna z vedoucích pracovníků pobočky NANGO ve Gweru⁴⁹ v osobním rozhovoru uvedla, že se často jedná o vysoce postavené úředníky či členy parlamentu, čili jakýkoliv boj proti nim je takřka nereálný. O fenoménu se tiše začíná mluvit, ale označit kohokoliv konkrétního zpravidla znamená zbití ze strany ZRP, vězení anebo „zmizení“.

Jde o jeden z velkých problémů, protože „sex-workers“ jsou považováni za normální součást společnosti bez zvláštní společenské nebezpečnosti. O nemocech, odložených dětech a pedofilii se všeobecně ví, avšak jsou akceptovány a je spíše poukazováno na benefity (možnost vystudovat, zajištění obživy, dobré zázemí).

4.4 Zdravotní rizika

Nepodcenitelným rozvojovým problémem jsou zdravotní rizika (Beran, Vaništa, 2006). Jde o natolik komplexní a přesahující problém, že je třeba mu věnovat odpovídající pozornost. Pro jakoukoliv rozvojovou činnost je nezbytností alespoň základní přehled těchto rizik. Je třeba počítat s následky pro obyvatelstvo a profylaxí pro pomáhající pracovníky. Dále uvedené nemoci byly vybrány podle aktuální incidence a závažnosti.

4.4.1 HIV/AIDS

Na světovém žebříčku počtu lidí žijících s HIV/AIDS je Zimbabwe na 9. místě (CIA, 2013), v žebříčku počtu úmrtí na toto onemocnění dokonce na 5. místě. Oficiální zdroje uvádí incidenci 14,3% (odhad pro rok 2009, CIA, 2013), neoficiální odhady jsou kolem 20% (NANGO, 2010). Existuje velmi rozvětvená a propracovaná síť pracovišť, které se zabývají poradenstvím a řešením situace HIV pozitivních, potažmo přímo léčením nemocných AIDS. Mezi základní pracoviště jmenujme *National AIDS Council*, *MASO*, *GWAPA*, *New Life*, a vše zastřešující *NANGO*. V těchto organizacích jde zejména o činnosti:

⁴⁹ Její jméno je autorovi známo, avšak z etických důvodů není uvedeno

- a. *poradenské* – řešení otázek týkajících se statutu „HIV-pozitivní“
- b. *osvětové* – semináře a přednášky preventivního charakteru, zejména zaměřené na užívání antikoncepce a důsledků „rizikového chování“⁵⁰
- c. *podpůrné* – pomoc se zajištěním rodin těch, kteří kvůli nemoci nemohou rodinu zajistit, či podpora pozůstalým (často jde o *child-headed families*“, rodiny vedené dětmi, zmiňované dále v podkapitole 4.7)

Tyto organizace se vesměs potýkají s paralyzujícím nedostatkem financí. Neexistuje relevantní statistika, která by dokládala jejich účinnost. Každá z organizací vydává zprávy, komuniké a memoranda (bez obtíží dohledatelná), jejich účinnost je však toliko předpokládána. Podkladové materiály se často zakládají na předpokladech, případně upravených vládní propagandou⁵¹. Jinými slovy zde působí celá řada organizací, ale výsledky jsou spíše předpokládány, než hmatatelné. Incidence HIV/AIDS pomalu klesá (CIA, 2013), mj. díky masivní osvětové kampani. Výzkum, udávající přesná čísla, však v tuto chvíli není možný.

Problémem je rovněž HIV/AIDS přenášená kojícími matkami na děti – vzhledem k vysokému výskytu „sex-workers“ jako „běžného zaměstnání“, nelze uspokojivě stanovit počet a určit cílovou skupinu pro pomoc. Dostupné statistiky (např. WHO) uvádějí jen vágní odhady.

4.4.2 Průjmy, hepatitida A, tyfová horečka

Spolu s HIV/AIDS tvoří základní fatální onemocnění bakteriální průjmy, hepatitida A i břišní tyfus. Vehikulem nákazy je zejména závadná voda (Beran, Vaništa, 2006). Podle oficiálních zdrojů má k nezávadné pitné vodě přístup 80% obyvatelstva rozvinutých oblastí (města), avšak jen 20% oblastí nerozvinutých (CIA, 2013). „Oficiální“ pitná voda (např. městské vodovody) je podle obyvatel⁵² často horší, než navrtané studny na venkově, čerpající vodu z buše (např. vesnice Tengenenge, ve které se odehrávala část stáže). Zde dochází nicméně čím dál častěji k průmyslovému znečištění (nekontrolovaná a neregulovaná těžba, související chemický průmysl), přinášejícím další onemocnění (zejm. onkologického charakteru). Relevantní statistiky opět absentují. Řada

⁵⁰ Např. promiskuita či nechráněný pohlavní styk (Drop-In, 2013)

⁵¹ Dle výpovědi nejmenované pracovnice NANGO.

⁵² Doloženo mnoha osobními rozhovory, jak na předměstí Gweru, tak v centru Kwekwe či Harare.

organizací se pokouší o vakcinaci (břišní tyfus, hepatitida A), nicméně množství vakcín a přístup do nejohroženějších oblastí je velmi omezen politickou situací. Pro pomáhající pracovníky je však základní profylaxe proti těmto nemocem naprosto fundamentální⁵³. Dopad na veřejné zdraví a jeho oslabování je zde dobře pozorovatelný.

4.4.3 Malárie a horečka Dengue

Tropické nemoci, jako malárie a horečka Dengue, jsou nejčastěji přenosné kousnutím hmyzu (CIA, 2013 et Beran, Vaništa, 2006). Vzhledem k absenci (či velmi nízké úrovni) zdravotní péče je léčba velmi problematická⁵⁴ (často omezená na tablety chininu), incidence je vzhledem k neexistující profylaxi vysoká. Rizikové jsou všechny oblasti kolem vodních ploch, jezer, kaluží či řek. Obyvatelé po setmění buď vůbec nevycházejí z domovů, při západu slunce se zavírají okna. Onemocnění znamená vždy ohrožení života.

Cestovní tropická medicína je schopna těmto rizikům čelit, pro obyvatelstvo však není dostatek vakcín a zejména přístupu do kritických oblastí. Ohrožení trvá po celé období dešťů (cca listopad – březen, avšak časově v posledních dekádách osciluje). Vzhledem ke špatné úrovni veřejného zdraví přispívá další oslabení organismu k náchylnosti k oportunním onemocněním, které jsou v kombinaci často fatální. Veškeré podklady, mapující situaci (jak WHO, tak místní organizace), jsou odhadované, reliabilita není vysoká.

4.4.4 Další onemocnění

Velkou roli hrají také další, nespecifikovaná onemocnění, přenášená zpravidla hmyzem, vodou či parazity (typu vlasovce *Loa-loa*). Zpravidla nedojde ani k rozpoznání, ani k léčbě⁵⁵. Jde o řadu nespecifikovaných bakteriálních, virových či mykotických onemocnění, o nichž nemá medicína dostatek informací k popsání. Jde o velké riziko pro pomáhající pracovníky, protože profylaxe pochopitelně chybí. Mezi další očkování se proto doporučuje proočkovat meningitidy (všechny očkovatelné druhy), provést certifikační

⁵³ Dle osobního rozhovoru s MUDr. Band'ouchovou, expertkou tropické medicíny, která mj. prováděla profylaxi pro naši expedici.

⁵⁴ Rozvojová pomoc dodávala tablety s *mefloquinem* (účinná látka antimalarika *Lariam*), nicméně některé oblasti Zimbabwe již hlásí resistantní kmeny (Beran, Vaništa, 2006). Velmi účinný přípravek *Malaron*, kombinující účinné látky, je mimo finanční možnosti většiny pomáhajících organizací.

⁵⁵ Na jedné farmě bylo dítě, které dle výpovědi místního pracovníka „bylo večer unavené a bylo mu špatně, třeba něco snědlo“. Za dva dny dítě zemřelo, bylo pochováno bez dalších zjišťování příčin.

profylaxi žluté zimnice (v některých zemích povinné pro vstup) a k dispozici dostatek antimalarik a antibiotických prostředků.

4.5 Náboženská synkreze, „Apoštolská sekta“

Velmi obtížnou otázkou je otázka náboženská. Do této sumarizace je zahrnuta proto, protože způsobuje značné problémy sociálního a zdravotnického charakteru. Křesťané tvoří asi 24%, původní animistické směry 25%, muslimové a bez vyznání necelé 1%. Největší část tvoří podle oficiálních zdrojů⁵⁶ obyvatelstvo synkretických vyznání (přes 50%) (CIA, 2013). Nejpočetnější, a také velmi nebezpečnou skupinu těchto synkretiků, jinak velmi rozdílných, tvoří tzv. „Apoštolská sekta“⁵⁷.

Jde o celou skupinu náboženských obcí, v jejichž čele stojí „prorok“ (výše pak „veleknězi“). Z křesťanství tato náboženská společnost převzala některé názvosloví a obleky (bílé řízy až k zemi, zakryté vlasy, bez obuvi), rovněž tak absolutnost boží vůle (zprostředkované prorokem). Z přírodních náboženství potom očišťovací obřady, oběti (včetně lidských a sexuálních) a z tradičních kmenových společenství naprosto nedotknutelný charakter autority náboženského vůdce.

Je možné je snadno rozeznat podle dlouhých bílých oděvů, ženy mají zakryté vlasy a dlouhé sukně, muži bílé košile a kalhoty. Na pobožnostech jsou „apoštolové“ také prostovlasí a bosí, ženy oddělené od mužů.

Bernard Chiketo, publicista a pozorovatel, velmi přesně vystihuje některé základní rysy. Prvním je absolutní dominance proroka nad životy členů společenství (2012). Prorok sám určí, koho si muž má vzít za ženu. Není výjimkou, že půjde o jeho dceru či vnučku. Sexuální styk není směrem dolů omezen, jsou zneužívána děvčata mladší 9 let (přičemž samy ženy ze sekty se snaží urychlit start puberty sexuálními praktikami, např. drážděním ještě nedovyvinutých sexuálních ústrojí i druhotných pohlavních znaků, Chiketo, 2012). Pokud prorok určí, bude dítě zatraceno a v takovém případě je odhozeno do buše nebo kontejneru. Ačkoliv se organizace typu CSSS, NANGO, National AIDS Council a další snaží těmto praktikám čelit, jejich úsilí

⁵⁶ Znovu odkazují na informace převzaté od CIA World Factbook (2013), neboť dalších relevantních výzkumů a publikací je v tomto směru málo.

⁵⁷ „Apostolic sect“, jak ji pojmenovávají místní zdroje, oficiální autority (CSSS) i zpravodajské servery, např. server Newstimeafrica.com

se účinkem míjí⁵⁸. Vzhledem k vysoké míře HIV v rodinách a mizivé lékařské péči tato sekta významně přispívá k dětské mortalitě.

Druhou závažnou stránkou je přístup ke zdravotní péči. „Apoštolská sekta“ svým členům ve většině případů zakazuje navštívit lékaře. Naopak trvá na společné modlitbě a prorockých rituálech za uzdravení daného člověka⁵⁹. Návštěvu lékaře bere jako neloajlnost a nedůvěru v proroka a jeho schopnosti. Při neuzdravení či neuposlechnutí proroka je často oběť zavržena a v dané oblasti doslova *proskribována* a vyobcována. Umírá pak v osamocení (často musí opustit domov), protože je považována za prokletou a lidé se s ní odmítají kontaktovat.

Třetí velkou bolestí této náboženské skupiny je její politický patronát, garantovaný samotnou ZANU PF. Díky absolutní moci proroků se tak drží jednotné politické vyjádření více než 1.2 milionů oficiálních členů této sekty (Chiketo, 2012). A protože se nikdo neodvážá činit jinak, než jak řekne prorok – velekněz, zdržuje se apoštolská sekta všech nadějí na změnu, převrat či nejednotnou volbu. Odměnou je tichá tolerance porušování státních zákonů, zneužívání dětí a rituální zabíjení obětí.

Čtvrtým problémem je vztah k ženám. Výše jsem hovořil o vztahu k ženám jako k naprosto inferiornímu zboží. Apoštolská sekta toto vědomí silně podporuje a neumožňuje ženám ani např. poradenství v těhotenství a podobně či navštěvování některých částí ve městě. V případech domácího násilí (LRF, 2010) je pak na vině vždy žena, protože muže provokovala⁶⁰. „Apoštolské“ ženy jsou podřízeny na život a na smrt svým mužům; pokud tedy prorok nakáže muži, aby jednu ženu obětoval, on tak učiní a přinutí ženu k rituální sebevraždě či je zavražděna shromážděním v tajném nočním rituálu⁶¹. Dívky jsou zneužívány, novorozené holčičky často odhozeny do buše či obětovány.

Určitým produktem náboženského synkretismu je také fenomén *čarodějnictví* (z orig. „*witchcraft*“), zejména dětí (a žen). Tím je však míněno něco zcela jiného, než středověkým „čarodějnictvím“ v evropském prostoru. Děti jsou často obecně považovány za požehnání, v chudých rodinách (velká

⁵⁸ Dle výpovědi vedoucího asistenta National AIDS Council, Gweru (Prov. Midlands), Munyaradzi Phiriho a jeho spolupracovníků.

⁵⁹ Například kropení vodou s posvátnými kamínky, zařikávání a gesta prorockou holí. Na takovém rituálu měla naše expedice osobní účast.

⁶⁰ Prorok maximálně pokárá muže těmito nebo podobnými slovy: „Není dobré bít ženu.“, načež se obrátí k ženě a hovoří o spravedlivém trestu za její provinění, hanebnost, necudnost a podobně.

⁶¹ Z osobního svědectví jednoho z členů Apoštolské sekty.

část chudých je právě v apoštolské sektě) však dochází i k opačnému extrému. Dítě je považováno za příčinu chudoby a špatného postavení. Za *čaroděje* je označeno dítě, které nemůže rodina uživit. Po této stigmatizaci následuje zohavení⁶², zřeknutí se dítěte a jeho vypuzení. Umírá pak na ulici nebo v buši⁶³. Tento způsob se využívá pro zbavování se nadbytečných dětí, zejména holčiček. Výše jsem hovořil o volných rodinných svazcích v polygamních manželstvích a tato evidentní (pro člověka současné euroamerické provenience šokující) absence vztahu k vlastnímu dítěti může být očividným následkem. Rovněž tak jsou za *čarodějky* označovány vypuzené ženy, které (nejsou-li pro jistotu zohaveny) mají pak de facto jedinou možnost živobytí – prostituci.

4.6 Legislativa a atmosféra strachu

Všudypřítomná represivní opatření cíleně budují atmosféru strachu. Policejní „check-pointy“, síť civilních udavačů a vládních agentů ZANU PF udržuje společnost v napětí. O konkrétních problémech přímo na místě informuje např. *Civil Society Security Scooping Study* (CSSSS, 2010) či *Civil Society Organization* (dále CSO). Sama o sobě hovoří v dokumentu CSSSS (jakási výroční zpráva) z roku 2010 velmi přesně:

„Vztahy mezi vládou a CSO jsou skutečně napjaté. Aktivisté CSO jsou stále terčem cíleného násilí, útoků, šikany a zastrašování. Únosy aktivistů CSO koncem roku 2008 a státní neochota vyhovět soudním příkazům k propuštění zadržovaných obnovila a vyostřila již tak napjaté vztahy mezi vládou a občanskou společností.“ (CSSSS, 2010, str. 11, z angl. přeložil autor práce).

Legislativa sleduje politické zájmy ZANU PF, vůči ostatním je represivní. Veřejný život je direktivně řízen restriktivními zákony. Zejména se jedná o dva právní akty a sice *Public Order Security Act* (dále POSA), upravující svobodu projevu, informací a shromažďování a *Acces to Information and Protection of Privacy Act* (dále AIPPA), řešící otázky přístupu k informacím, radiového a televizního vysílání. Tyto zákony sice např. většinu setkání aktivistů umožní, nicméně jsou pod přísným dohledem úředníků ZANU PF a pokud dojde

⁶² Časný postup je zabalení hlavy do igelitového sáčku a zapálení. Způsobené ireversibilní zohavení se stane rozlišovacím znamením pro *čaroděje*. Pochopitelně, přežije-li...

⁶³ V Amaveni Children's Home byla dívka, kterou se rodiče pokusili zabít několika údery do hlavy. Poté ji vyhodili do buše. Tady ji začaly ožírat divocí psi, dokud ji náhodou nenalezla hlídka ZRP. Předala jej sestrám CJ, které dětský domov vedou, ty ji zaplatily zdravotní péči a dívka, byť s poškozením mozku, přežila dodnes. Velmi dobře jsou vidět stopy po úderech i chybějící tkáň (byť kůže je zhojená).

k protirežimní rétorice, tajná policie ji vystupňuje, aby zadali příležitost zásahu policie a rozeznání setkání. Noviny a televizní vysílání jsou přísně státní. NANGO, a také další publikace *Civil Society Monitoring System* sice hovoří o pokusech soukromých vydavatelů, avšak tyto jsou stíhány a likvidovány (2010).

Dalším aspektem, který režim bezezbytku využívá, je malé právní povědomí obyvatelstva a korupční prostředí, spočívající v přemíře předpisů. Toho využívá jednak policejní sbor ZRP, jednak místní samosprávné úřady (*local authorities*) na úrovni provincií či měst k šikaně a vynucované korupci. Policie se stává takřka všemocnou a své pozice hojně využívá. Zákony jsou velmi složité a vyhlášky se překrývají, tudíž o skutečném znění téměř nikdo neví. Kromě toho existuje nepřehledné množství příkazů, týkajících se různých povolení⁶⁴. A nesmí se zapomenout ani na zvykové obyčeje.

Z toho vyplývá malá ochota obyvatel ke spolupráci mezi sebou (jak bylo zmíněno v první kapitole). Obyvatelé mají strach, bojí se sebe navzájem. Obavy z udavačů jsou tak silné, že ve městech je např. zákaz focení a natáčení. Jméno prezidenta se nevyslovuje nahlas, o politice se nehovoří⁶⁵. Nedůvěra opadla jen u lidí, kteří nás znali delší dobu a troufli si říct víc.

Policie jako nástroj útlaku kritizuje mnoho dokumentů (některé byly již zmíněny výše, zejména roční zprávy CSSSS, CSO, aj.). ZRP se obávají téměř všichni obyvatelé a nikoliv bezdůvodně; udání většinou nejsou prošetřována, ale udaní lidé jsou uvězněni a bez soudů zadržováni tak dlouho, jak uzná policejní velení za vhodné⁶⁶. Na problém upozorňuje řada dokumentů, organizací mezinárodního charakteru, nicméně situace namísto zlepšení stagnuje. Existuje celá řada policejních jednotek v rámci ZRP, např. dopravní policie či *policie turistická*. Mezi její oficiální úkoly patří ochraňovat turisty před

⁶⁴ Např. je nutné mít povolení vlastnit jízdní kolo či rádio v automobilu. Na provoz vozu je zapotřebí 3 různá povolení (obecní certifikát, dále potvrzení ZIMRA a doklad o přihlášení vozidla), nehledě k licencím řidičského a technického průkazu, zmiňovaného autorádia aj.

⁶⁵ Několik lidí jen řeklo: „O tomhle se nemluví.“ a odvedli diskuzi jinam.

⁶⁶ Jednomu muži, elektrikáři na farmě, kde naše expedice měsíc pobývala, zabili dva jiní muži sestru, když ji znásilnili. On se chtěl pomstít, nicméně jeho bratr tento úmysl udal (chtěl elektrikářův značkový originální telefon) a policie jej zatkla. Byl umístěn do cely 3x2 m, samotky, jejíž jedinou výbavu tvořily dvě deky (jedna na zem místo matrace a druhá jako přikrývka) a kbelík na fekálie (vynášený jednou za 3 dny). Na zemi hmyz, na stěnách plísň, jídlo 2x denně, někdy jen 1x. V cele strávil bez soudu a bez vysvětlení a kontaktu s vnějším světem 3 měsíce, vrátil se s podlomeným zdravím. Rekonvalescence trvala půl roku. Mezitím bratr ukradl jeho telefon, prodal jej a peníze propil. Ztropil výtržnost a byl policií zbit (jako minimální trest).

obtěžováním⁶⁷ („harrasment“). Policisté jsou velmi přívětiví a přátelští; hlásí se nejen ZRP, ale velmi často také přímo milicím ZANU PF. Vesměs jde o vládní agenty či policisty přímo napojené na tajnou policii.

4.7 Rodiny vedené dětmi

Fenomén „*child-headed families*“, volně přeloženo jako „rodiny vedené dětmi“, jsou čím dál závažnějším problémem. Jedná se o rodiny, které vede nedospělý jedinec, často nejstarší z dětí. Dle NANGO (2013) takové rodiny vznikají zejména třemi způsoby:

a. *Rodiče zemřeli* (nejčastěji pro AIDS, resp. pro oportunní chorobu); při incidenci HIV/AIDS přes 25% (UN, Executive Summary, 2004) jde o velikou skupinu, jejíž velikost není možné odhadnout – zejména kvůli nedostupnosti „zemědělských oblastí“, „*rural areas*“.

b. *Rodiče emigrovali* za prací (zejména do Jihoafrické republiky); rodiče, emigrující ze Zimbabwe za prací, velmi často zanechávají své rodiny bez jakéhokoliv zajištění. Při kulturně podmíněném modelu rodiny, o kterém byla řeč výše, a absence vynutitelnosti rodinných závazků⁶⁸, tento fakt pozbývá překvapivosti. O to víc šokující může být pro euroamerickou provenienci.

c. *Rodiče jsou dětmi*; velmi častá varianta, jejíž incidence je sice nedohledatelná, zaujímá však významné procento v tomto fenoménu. Teenageři, neznalí sexuality, si spolu „hrají“ (slovy místní učitelky Ascot Secondary School, Gweru), vývoj primárních i sekundárních sexuálních orgánů je jen další „zábavou“, podobně jako sexuální styk (jak bylo pojednáno výše), konsekvence bývají pro tyto „odrostlé děti“ tedy překvapivé. Nicméně řada „matek“, které počínají ve věku 13-15 let, se stávají „ženami“, podobně patnáctiletí „otcové“ jsou „muži“. Protože podpora ze strany širší rodiny je mizivá (model rodiny byl podrobně popsán výše), tyto „dětské rodiny“ jsou odkázány samy na sebe. Často se jeden z páru prostituje, aby rodinu zabezpečil. To přináší další rizika (např. zdravotní) a „bludný kruh chudoby“ se

⁶⁷ Z angl. „*Harassment*“, avšak nejde o obtěžování sexuální. Jde o velmi rozšířený jev vnucování zboží či služeb a invazivní žebrání. Pachatelé jsou trestáni, avšak ve většině případů jde o bezdomé, nemajetné chudáky. Policii se situaci zlepšit nedaří.

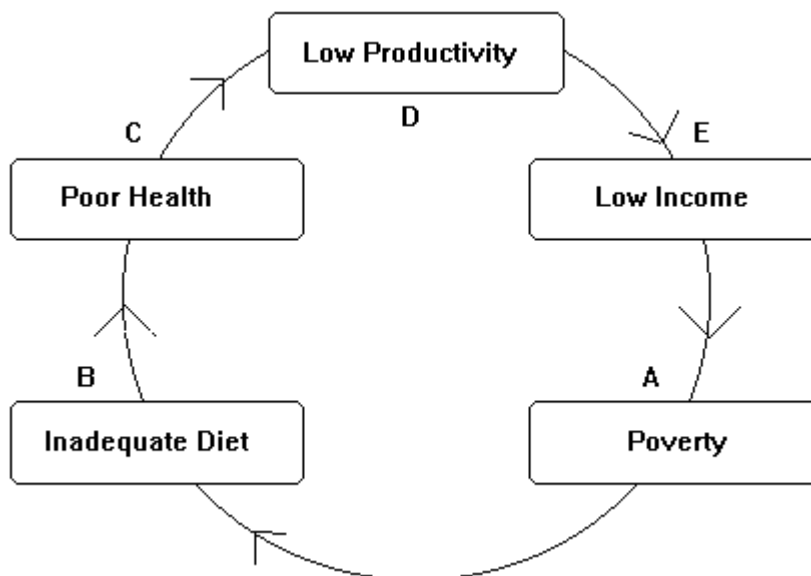
⁶⁸ Řada obyvatel nemá rodné listy, čili „přiznání se dětem“ je často na libovůli, regulační mechanismus neexistuje a nezná jej ani zvykové právo.

„otáčí“ (viz kapitola 4.8 „Bludný kruh chudoby“). Exaktně není možné vyjádřit procento, neexistují podklady. Uvedená tvrzení tedy opírám o rozhovor s vedoucí pracovnící NANGO pro město Geru, provincie Midlands.

4.8 „Bludný kruh chudoby“

Fenomén jakéhosi „bludného kruhu chudoby“ je popsán mezinárodními organizace poměrně obsáhle. Zde užívám schéma, které používá Světová banka. V zásadě lze shrnout, že se jedná o řetězec na sebe navazujících problémů, které se zacyklují do sebe navzájem a ztrácí počátek (tedy na jednu příčinu je napojeno několik jakýchsi „předpříčin“) a konec (protože každý výsledek je zároveň začátkem dalšího článku řetězce). Světová banka definovala chudobu jako stav, kdy člověk žije z menší nebo rovné částky než 1,25 USD na den (WB, 2013).

Každé schéma je svým způsobem zavádějící, nicméně pomáhá v ujasnění celého problému. Pro účely této práce užívám schéma z rozsáhlé studie Viktorie Ericsson z roku 1995 (uveřejněná jako blog - citovaná část je na první straně studie, proto u přímých citací uvádím „str.1“). Zabývám se na tomto místě nikoliv úrovní národní, ale personální. Jednak, jak bylo řečeno výše, plošná pomoc se jeví jako neúčinná (Jeníček, Foltýn, 2003) a vyčerpává se sama sebou, jednak porozumění tomuto systému na personální úrovni nám může pomoci porozumění na úrovni národní (Eriksson, 1995).

Obr. 4

„Bludný kruh chudoby“ – osobní úroveň (Barke, O'Hare, 1991 in Eriksson, 1995)

Tento diagram nám ukazuje základní fungování a propojení problémů. Popis diagramu u zdrojového dokumentu považuji za velmi přesný, proto jej cituji přímo, přičemž překlad je vlastní:

„Teorie bludného kruhu chudoby může být užita na národní i osobní úrovni. My se nicméně budeme zabývat osobní úrovní. Předpokládáme, že studiem chudoby na osobní úrovni se nám podaří přesněji poznat příčiny [bludného kruhu na národní úrovni, pozn. přek.]. Na osobní úrovni začíná „bludný kruh chudoby“ tím, že chudá osoba (A) nemá prostředky ke koupi jídla, to ji (B) fyzicky oslabuje (C) a nemůže pracovat efektivně (D), čili nedokáže vydělat dost peněz (E), je tedy chudá. Kruh začíná znova a znova situací, kdy chudá osoba nemá peníze na jídlo. Proces pokračuje dál a dál.“ (Eriksson, 1995, 3.1 The Vicious circle of poverty, str. 1).

V podstatě tento krátký popis (který by mohl být, stejně jako diagram, doplněn o celou řadu dalších položek) vystihuje základní problematiku rizik výživových, zdravotních, ekonomických i sociálních. V současnosti v Zimbabwe není síly a vůle k prolomení tohoto kruhu. V další části jsou nastíněny některé varianty řešení, nicméně s bludným kruhem chudoby se bude potýkat jakákoliv organizace či pomocná iniciativa.

5. ZÁKLADNÍ ROZVOJOVÁ VÝCHODISKA

Z historického diskurzu, sumarizace problémů i popsání sociálně-ekonomických aspektů současného života běžného obyvatelstva Zimbabwe můžeme poukázat na východiska, která budou zásadní pro další rozvojovou spolupráci. Je evidentní, že rozvojová problematika je výrazně komplexnější a složitější, nicméně má-li být mezinárodní rozvojová pomoc účinná (jak vyžaduje a stanovuje z dnešního pohledu značně ambiciózní dokument *Millenium Development Goals 2000*), je třeba postupovat koordinovaně, profesionálně a s vizí řešení problémů i jejich multispektrálních konsekvencí.

V první řadě je nutno uvést, že jednou z nejpalčivějších problémů je politický režim prezidenta Roberta G. Mugabeho. Samotný proces získávání pracovních víz, korupční prostředí a všeobecné restriktce znemožňují pracovníkům mezinárodních organizací, vědeckých společností, univerzit i neziskových organizací řízenou spolupráci a partnerský rozvoj. Namísto toho jsou ti nuceni pohybovat se na hraně zákonnosti a jejich veřejné působení je velmi omezené (např. česká nezisková organizace Rozkoš bez rizika).

Možnost změny politického systému prostřednictvím intervence z hlediska mezinárodní situace není vhodná. V současné době by sice primárně přinesla poměrně rychlý pád režimu (vzhledem k mizivým operačním možnostem velké, ale značně zastaralé zimbabwské armády), sekundárně by však přinesla chaos, bezvládu a destabilizaci regionu. V cestě stojí rovněž ekonomické zájmy (zejména ze strany Číny a JARu).

I přes značné obtíže a problematickou situaci lze však vyzorovat několik základních nástrojů, které lze užít pro rozvoj. Fundamentální rozvojová východiska jsou tedy především tato:

5.1 Mikrofinancování

Základním instrumentem ekonomického rozvoje, který nebude stát napříč zájmům politického režimu a tudíž je možné jej realizovat oficiálně, je mikrofinancování. Tento instrument představuje možnost *adresného rozvoje*, tzn. výpomoc konkrétním lidem v nouzi. Vzhledem ke klesající efektivitě mezinárodní pomoci se tento nástroj jeví jako více než vhodný (Jeníček, Foltýn,

2003). Protože definic je celá řada, přidržuji se zde obsáhlého popisu mikrofinancování, uvedeného na webových stránkách Nadačního fondu Mikrofinance (NFMF):

*„Termín „**mikrofinance**“ označuje hnutí, jehož cílem je vytvořit svět, ve kterém mají domácnosti s nízkými příjmy nepřetržitý přístup k řadě vysoce kvalitních krátkodobých finančních služeb, které jim umožní financovat jejich obchodní (podnikatelské) aktivity, akumulovat prostředky, stabilizovat spotřebu a chránit se před riziky. Tyto služby kromě **úvěrů** zahrnují i **spoření, pojištění a finanční převody**. Koncept mikrofinancování se snaží vyhnout nástrahám předchozí generace cílených rozvojových úvěrů a soustřeďuje se na vytváření lepší platební morálky a zavedení úrokových sazeb, ze kterých jsou financovány administrativní náklady mikrofinančních institucí (MFI), a které podporují udržitelnost a další rozvoj těchto institucí a jejich služeb.“* (homepage webu NFMF, 2013, zvýraznil autor). Tento obsáhlý, ale přesný popis ukazuje hlavní význam tohoto instrumentu. Výhody a možnosti jsou poměrně dobře viditelné:

- a. **Adresnost** – zajištění transferu kapitálu k cílové osobě, nikoliv její „drobení“ mezi jednotlivé agenturní poplatky, či platy pracovníků, jak tomu bylo často u předcházejících plošných výpomocných snah (Nováková, 2013). Úrokové sazby předem počítají s administrativními úkony a tudíž koncový uživatel finančního produktu získá peníze celé a v potřebné výši. S adresností souvisí i fakt, že např. v Zimbabwe je jakékoliv operování s kapitálem obtížné a neadresné donace se rozprostřou v síti přepisů, organizací a korupce.
- b. **Návratnost** – nejde o jednorázové donace. Jde o finanční produkty s návratností (Nováková, 2013), tzn. standardní, byť vysoce rizikové podnikání s kapitálem. Povaha těchto produktů nevede ke zneužívání pomoci, ale svojí povahou dává impulsy pro vlastní růst, osobního rozvoje a získávání know-how. Jinými slovy vyžaduje vlastní činnost klienta, aby mohl být např. úvěr splacený. Překvapivým (v pozitivním slova smyslu) je výzkum banky Grameen (2013), která v hospodářské výsledovce uvedla, že splacenost těchto „mikroúvěrů“ dosahuje 97,03%. Tzn. zneužívání či neschopnost splácet tvoří

zanedbatelná 3%. To je v rozvojových oblastech takřka neskutečný výkon (Nováková, 2013). Dlouhodobě se také tvoří obchodní vazby, což přináší další evidentní benefity, jako rozvoj kontaktů, osvojování si principů hospodaření a otevření brány další spolupráci.

- c. **Zisk** – jako standardní podnikání je i mikrofinancování předmětem zisku, což láká zahraniční investory, aby poskytli své finance k rozvoji. Úrokové sazby se pohybují od 30 do 100% *per anno* (Nováková, 2013). Takovýto úrok, který bychom v naší provenienci nazvali nejspíše lichvou, však zajišťuje slušný zisk pro investory. Je třeba si uvědomit, že bez zahraničního kapitálu není reálný udržitelný rozvoj myslitelný. Tímto způsobem lze výhodně zajistit jedné straně kapitál na rozvoj vlastní obživy a druhé straně zisk, který ji bude motivovat pro další spolupráci a vyvažovat rizika investice.
- d. **Ochrana** – především před místními lichváři, kteří vykořisťují své vlastní dlužníky úroky, nesplnitelnými podmínkami a posléze vyhrožováním a novodobým „dlužním otroctvím“ (Nováková 2013). Konkrétně v Zimbabwe jde velmi často o pracovníky čínských dolů, o kterých již byla řeč výše. Úroková sazba je stanovena pevně (Gregorová, 2011). Pokud se týče investora např. z České republiky, je motivován nejen ziskem, ale také ochranou před měnovým rizikem (pevným kurzem ve vlastní měně, tedy CZK, Gregorová, 2011).
- e. **Nezávislost** – podpora a uschopnění nezávislého života, finanční zázemí. Toto je jeden z nejdůležitějších aspektů, protože vede k seberozvoji, rozvoji podnikání a schopností v obchodní oblasti. Rovněž pozitivně působí na sebevědomí, sebeprosazení a i v atmosféře strachu vůli k životu.
- f. **Prolomení kruhu chudoby** (Nováková, 2013), což je naprosto fundamentální úspěch a cíl jakékoliv formy rozvojové pomoci. Bludný kruh chudoby je jedním z nejobtížnějších fenoménů, se kterým se v celé rozvojové problematice setkáváme. Více o něm již bylo napsáno výše.

Mikrofinancování se tedy jeví jako vysoce nadějný způsob participace na rozvojové pomoci. Jeho využívání v současné době odpovídá perspektivě a úspěšnosti. Na tomto místě znovu proto cituji Ing. Novákovou: „*V současnosti na světě funguje více než 3 600 MFI's, které poskytují přes 100 milionů půjček chudým lidem a jejich rodinám. Počet MFI's a jejich škála služeb roste opravdu dynamickým tempem. V roce 1997 využilo služeb MFIs 7,6 milionů lidí a na konci roku 2010 se toto číslo vyšplhalo na 137,5 milionů chudých lidí. To představuje nárůst o 1 710 % v rozmezí čtrnácti let.*“ (Microcredit Summit, 2012 in Nováková 2013, str. 29). Uvedené výsledky jsou takřka neuvěřitelné a dávají to, co „unavená mezinárodní pomoc“ (Jeníček, Foltýn, 2013) nesmírně potřebuje: naději. Naději ve vědomí, že podpora a pomoc má stále smysl. Stačí vědět, jak se v současné situaci orientovat.

Samozřejmě lze sledovat také slabé stránky mikrofinancování. Jsou jimi zejména

- a. **Absence standardizace** – neboli absence evaluačních instrumentů. To v praxi znamená, že nemáme objektivní ratingová kritéria např. pro stanovení míry rizika investice (Nováková, 2013). Proto je mikrofinancování relevantní pouze pro dynamické investory, ochotné nést vysoké riziko a kolísání výnosu. Dlouhodobé zhodnocení je nicméně velmi vysoké, úměrné riziku a stabilitě v regionu.
- b. **Změna politické situace** – s výše uvedeným bodem bezprostředně a aktuálně souvisí změna vlády či zákonů. V Zimbabwe je toto problém velmi palčivý, protože nejasnost předpisů a neochota úřadů ke spolupráci tvoří riskantní podmínky. Investoři se proto raději obracejí do zemí jihovýchodní Asie (Gregorová, 2011), např. Kambodži (Nováková, 2013). Zimbabwe neposkytuje stabilní či „stabilizované“ prostředí pro finanční produkty, kromě toho samotné proniknutí na trh je nesmírně obtížné.
- c. **Malá likvidita** – Mikrofinancované úvěry nejsou likvidní ke splacení. To v praxi znamená, že např. v případě finančních potíží nemohou být závazky splaceny dříve, protože klienti nejsou dostatečně bonitní (Gregorová, 2011). Je však možné převést závazek na rodinného příslušníka. Obtíží je zde právní

zakotvení zvykového práva, kde jsou majetkové poměry řešeny zcela jinak, než v naší provenienci. Případný prodej pohledávky je opět spojen s řadou obtíží (vysokým rizikem počínaje, majetko-právními a správními problémy konče).

- d. **Absence regulace** – V tuto chvíli neexistuje regulační předpis, který by definoval např. maximální úrokovou míru a podmínky vstupu na trh. Mínil tím předpis typu „Basel I“ či „Basel II“, upravující v Evropě podmínky kapitálové přiměřenosti evropských bank (Heloňová, 2008). MFI žádné regulaci (a dohledu) nepodléhají. Z toho plyne riziko využití záštity MFI jako prostředku, který umožní podvodem získat peníze investorů pro soukromé účely. Kapitálová přiměřenost zajišťuje finančním institucím základní zajištění vlastní existence pro případ finančních obtíží. Úzce souvisí s výše zmíněným problémem likvidity pohledávek, sama je však často terčem kritiky ze strany bankovních institucí, pro které znamená zvýšení nároků na kapitálové zajištění a tedy poměrně menší prostor pro finanční operace.

5.2 Fyzická ekonomie – Příležitost pro Zimbabwe?

Budeme-li vycházet z výše uvedených podmínek v Zimbabwe (velké nerostné bohatství, špatná dostupnost mezinárodní pomoci, relativně značný lidský i hospodářský potenciál, problematické jednání s autoritami atd.), nalézáme poměrně neobvyklou, přesto ale zajímavou variantu rozvoje, která by mohla být velmi dobře realizovatelná. V současné době je na ni ekonomy pohlíženo spíše jako na cestu alternativní, nicméně v případě Zimbabwe by mohla být cestou udržitelného rozvoje a významného ekonomického posílení.

Pro pochopení významu fyzické ekonomie pro rozvojovou spolupráci v Zimbabwe (a troufám si říci, že obecně) považuji za nezbytné ji stručně popsat. Půjde jen o zjednodušené schéma. Pokusím se však vystihnout hlavní myšlenku.

Německý ekonom Andreas Claus, podnikatel na finanční trhu a ředitel *Novertis Invest GbmH*, patří k průkopníkům tzv. „fyzické ekonomie“, jakožto

alternativního ekonomického směru, který je nezávislý na globální finanční struktuře. Celosvětový finanční systém pracuje na základě systematického přerozdělování majetku prostřednictvím obchodování cenných papírů a derivátů. Zjednodušeně vysvětlím tento proces blíže, abychom dovedli pochopit jeho význam pro rozvoj v Zimbabwe. Původně myšlenka obchodu se zástupným „cenným papírem“ namísto reálného předmětu (zejména v Evropě a Americe v 18. a 19. století), zjednodušující výrazně obchodování s množstvím komodit, byla založena na reálné hodnotě podkladových aktiv (tedy oné entity, kterou cenné papíry zastupovaly). V současném systému však probíhá obchodování s takovými finančními deriváty a závazky (zejména úvěry), kde je hodnota reálných podkladových aktiv minimální⁶⁹, avšak cena, za kterou jsou tyto cenné papíry obchodovány, velmi vysoká. Cena tedy byla oddělena od reálně existujícího produktu (tedy např. zmíněné komodity) a stala se sama o sobě obchodovatelnou položkou. Budoucí splatnost⁷⁰ s odhadovaným výnosem umožnila de facto neomezené zisky z obchodů, které ještě neproběhly a tedy víceméně teoreticky neomezený (!) růst zisku⁷¹. To je nesmírně lákavá představa, ale protože ani peníze jako takové už nemají žádné podkladové aktivum (kterým dříve bývaly vzácné kovy, jako zlato, stříbro či měď), růstem zisku z reálně nekrytých aktiv tedy roste množství vytištěných peněz a zvětšuje se propast dluhů (Claus, 2009), kterou mají peníze teoreticky kryt a splatit. Paradoxně tedy jak rostou dluhy, přibývá volných peněz k přerozdělení. A právě takto vznikají dividendy – tedy to, kvůli čemu obchody probíhají a to, co

⁶⁹ Známe také řadu finančních derivátů, jejichž podkladovým aktivem není žádná reálná hodnota, ale např. dividendy z budoucích výnosů, obchodované na dlouhou dobu dopředu. Mezi běžnými produkty jsou to dále např. půjčky na budoucí výnos.

⁷⁰ Například jednoduché finanční deriváty typu „Future“.

⁷¹ Jednoduchý příklad pomůže názornosti: Současná cena surové vlny na trhu je 7 USD za kg. (2010). Uzavřu dohodu, že koupím od sedláka v příštím roce tunu vlny za stejnou cenu. Za 12 měsíců kvůli suchu v Austrálii však cena stoupne na 15 USD za kg. (2010). Já ji kupuji tunu za 7.000 USD a následně prodávám za 15.000 USD. Čistý zisk tedy tvoří 8.000 USD a já jsem „udělal peníze“ (doslova „*money making*“). Sedlák má nicméně ztrátu 8.000 USD, nestačí pokrýt režijní náklady a bere si půjčku (na úrok), oněch 8.000 USD plus něco navíc, aby pokryl poplatky a režii. Uzavře dohodu, že ji bude splácet z výnosů z vlny, která je na vysokém kurzu. Během dalšího roku se cena propadne opět na normál a ještě o něco níže, vzhledem ke snaze burzy prodávat za vysoké ceny. Výkupní cena tedy klesá k 5 USD za kg (drahou vlnu nikdo nechce) a zadlužený krachující sedlák chce prodat farmu. Tu nikdo nechce koupit, protože vlna je bezcenná, a tak si půjčuje na to, aby mohl splácet půjčku (sledujeme logiku: peníze, splácející peníze, jejichž **podkladem je dluh**). Banka má ale stále pohledávku další nesplacené půjčky a sedlák stále nemá na placení. A protože je takových dlužníků mnoho, dostává se sama banka do problémů a i s dluhy ji odkupuje jiná, větší banka s větším kapitálem (a větším nakumulovaným dluhem), která převezme závazky, pokryje dluhy investičními produkty a následně vyplatí akcionářům dividendy z budoucích výnosů investic (např. do pěstování ovci, protože jde o v současnosti levný byznys - vzpomeňme, že platí 5 USD za kg vlny - očekávající růst). Všimněme si tedy, že můj **zisk** jen vytvořil **dluh**, který **nezmizel**, ale naopak se nakumuloval. Tímto způsobem funguje takřka neomezený růst **zisku** a **dluhu**. Pripodotkněme, že „neomezený“ zisk jen do určitého bodu, kdy sám sebe vyčerpá růstem.

nám dává zisk. Tolik tedy k fungování systému. Je patrné, že peněz může být dost pro všechny (protože jejich generování není nijak zastropeno). Ve zmiňovaných finančních operacích se v současnosti pohybuje 99,5% veškerých světových financí (!) (Claus, 2009). Z toho vyplývá, že jen 0,5% je reálně zapotřebí k fungování hospodářství. Co to znamená? I přes obrovskou nadmíru virtuálních financí čelíme absolutní závislosti veškerých financí na globálních finančních institucích (a jejich akcionářích), i absenci jakékoliv ekonomické soběstačnosti. Kromě toho v případě, že finanční „bublina“, tedy úhel mezi reálnou hodnotou a obchodovanou cenou, dojde do bodu, kdy se vyčerpá svým vlastním růstem, dojdeme k totálnímu pádu. Vynikajícím příkladem je finanční krize současné doby od roku 2006, již předcházela krize hypoteční (nesplratitelné vysoké závazky, vedoucí ke kumulaci majetku bank a ruinování domácností). Znovu zmiňme, že v Zimbabwe v té době devalvovala měna a celý ekonomický systém se de facto rozpadl, chyběla podkladová aktiva reálné hodnoty.

V současné době má Zimbabwe svým způsobem unikátní příležitost. Díky nerostnému bohatství, určité znalosti hospodářského know-how (např. meliorační systém, dědictví po koloniálních mocnostech) a správnému směřování budoucí mezinárodní rozvojové pomoci (např. mikrofinancování fyzicko-ekonomických projektů), představuje Zimbabwe obrovský hospodářský potenciál pro realizaci finanční nezávislosti, slušné životní úrovně občanů, srovnatelné např. s Evropou. Disponuje dnes již unikátním fyzickým obchodem, čili např. obchodováním reálnými komoditami – tzn. něčím, co si díky vlastnímu finančnímu systému nemůže v současné době dovolit ani euro-americká provenience!

Toto rozvojové východisko tedy spočívá v podpoře projektů ekonomické nezávislosti. Jsou jimi především **energetická nezávislost** a **samostatný obchodní systém**⁷², neumožňující odtržení produktu od jeho reálné ceny. Což znamená zásadní podporu odvětví, která tvoří reálné statky, které mohou být následně obchodovány. Hovořím o podpoře drobných farmářů, lovců, těžby, zkrátka primárního a sekundárního ekonomického sektoru vůbec. A právě tímto způsobem může dojít k nastartování ekonomiky země a jejímu rychlému růstu, avšak nikoliv na podkladě uměle vytvořených dividend a výnosů z „kasínového

⁷² Tím nemám na mysli „uzavřený“, nýbrž „fungující na jiné bázi“.

kapitalismu⁷³“ (Claus, 2009), ale reálného, trvale udržitelného hospodářství. Zimbabwe má dostatek zdrojů na to, aby si tento systém „fyzické ekonomiky“ mohlo dovolit.

5.3 Nadcházející politické změny

V nepříliš vzdálené budoucnosti může dojít v Zimbabwe s vysokou pravděpodobností ke změně politické situace. Prezident Robert G. Mugabe se narodil roku 1924, zanedlouho tedy oslaví 90 let. Jeho smrt může znamenat významné změny, neboť režim je pevně spojen s jeho osobou.

V červenci tohoto roku proběhly v Zimbabwe volby. Největší naděje byly vkládány do osoby **Morgana Tsvangirai**e, současného premiéra Zimbabwe a lídra MDC⁷⁴. Tsvangirai byl považován za naději pro transformaci země, pro skutečnou změnu a otevření se zahraničním investicím (jak uvádí mj. jeho program, uveřejněný na webových stránkách MDC). Nicméně volby proběhly stejně, jako v předešlých volebních obdobích (BBC, 2013): Do země nebyli vpuštěni pozorovatelé OSN a s velkou převahou vyhrála ZANU PF⁷⁵. Následovala vlna demonstrací a protestů, která však žádný výsledek nepřinesla. Nezdolný primát ZANU PF obhájil svoji mocenskou existenci.

Mugabeho vláda výnosem z ledna 2013 nařídila do několika měsíců předat všechny zbývající podniky a farmy, které vlastnili potomci britských a nizozemských usedlíků, do rukou místního obyvatelstva (Daily News, 2013). To znamená další vlnu nacionalistického násilí, krytého státní správou (BBC, 2013). Poškozeny tak byly de facto všechny firmy zahraničních investorů (jako např. Lloyds, DHL aj.). Zimbabwe tím pádem ztrácí naději na brzké změny a ani nová ústava, definitivně schválená 13. března 2013 (BBC, 2013), nepřináší ochranu práv, svobod a rovnosti. Východiskem je tedy jen přirozená smrt diktátora.

V době, kdy prezident Mugabe zemře, očekává se soupeření přívrženců Morgana Tsvangirai a Mugabeho (nevlastních) synů, jejichž zájmy jsou spíše

⁷³ „Kasínový kapitalismus“ je pojem, označující stav, kdy se většina financí pohybuje v „kasinu“, v jakési „hře“ o dividendy a výši budoucích výnosů, ale v hospodářství jednotlivých států tento kapitál reálně není. (Claus, 2009. Autorkou pojmu je Susane Strange, 1986).

⁷⁴ Hnutí pro demokratickou změnu

⁷⁵ Dle výpovědi vysoce postaveného pracovníka české ambasády, jehož totožnost je autorovi známa, avšak jméno z důvodu jeho bezpečnosti není uvedeno, byly užity předtištěné volební lístky pro ngramotné občany, na řadě míst se nevolilo vůbec, vícekrát se vyskytla přímá policejní kontrola, zda voliči volí „správnou“ stranu.

však ekonomické než politické. Otevření země investicím, namísto současné de facto „neokolonizace“ ze strany Číny, může znamenat zcela novou kapitolu a především výrazné zlepšení životní úrovně obyvatelstva. MDC se jeví jako strana, sledující zájmy ekonomicky soběstačné a udržitelně se rozvíjející společnosti; v rámci poměrů a možností též společnosti demokratické.

Samozřejmě po smrti R. Mugabeho bude ve hře stranická milice ZANU-PF. Nicméně je třeba si uvědomit, že armáda a policie se drží režimu téměř výhradně z finančních důvodů, nikoliv z důvodů ideologických. Tedy dojde-li ke změně režimu (resp. toho, kdo vyplácí mzdy), armáda a policie bude stát za tím, kdo ji bude živit. V současné době není pravděpodobné, že by to mohla být do sebe uzavřená ZANU-PF, sama sebe likvidující korupcí a finančně profitující z nemohoucího prezidenta.

5.4 Hranice pomoci

Závěrem tohoto diskurzu je třeba uvést zásadní fakt: Neomezená pomoc ze strany mezinárodního společenství či jednotlivých států, neohraňované čerpání z fondů a nekonceptní využívání prostředků vede k minimální efektivitě rozvojové pomoci (Jeníček, Foltýn, 2003). Proto je třeba vymezení jednoznačných hranic pro mezinárodní pomoc. Na pomyslných „miskách vah“ stojí solidarita s trpícím obyvatelstvem, na druhé straně však zneužívání pomoci a určitá „získaná bezmoc“. Je třeba se zde zastavit a problém poněkud popsat.

Z hlediska pomáhajících profesí pomoc jako taková v první řadě **posiluje kompetence klienta** (Matoušek, 2003). Tento poznatek je třeba nyní generalizovat na mezinárodní úroveň. Tudíž směřování pomoci má vést k **posílení kompetence státu a/nebo obyvatelstva** k zajištění důstojných podmínek k životu v relacích vlastní kultury a sociálních paradigmat. Je naprosto evidentní (mj. podloženo následujícím výzkumem), že se tak neděje a mezinárodní rozvojová pomoc se stává spíše jakýmsi „nárokováním přilepšením“, nárazovou pomocí, kterou již nevyžaduje solidarita, ale sami lidé, aniž by se sami přičinili o změnu. Tento problém je multidimenzionální, začíná u kulturně podmíněných vzorců chování, pokračuje přes takřka čtyři století kolonizace, třicet let tuhé diktatury až do současného, postupně přicházejícího chaosu hroučícího se státu, který drží pohromadě prakticky jen silou vojenského aparátu.

Výše byly zmíněny instrumenty, které umožňují toto naprosto klíčové posílení kompetencí uskutečnit (např. mikrofinancování). Zde však přichází naprosto fundamentální otázka, kterou není možné jednoznačně zodpovědět, avšak je třeba ji vyřknout: „Co chtějí sami obyvatelé Zimbabwe? Chtějí vlastní posílení kompetencí a jsou ochotni se v rámci svých možností přičinit, anebo vyžadují pomoc jako nejrychlejší a nejjednodušší cestu pro zajištění příjmu?“ Odpověď částečně poskytuje následující výzkum v kombinaci s výzkumem ing. Novákové (viz výše). Dalšími průzkumy můžeme získat dílčí výstupy, na jejichž základě lze začít hranice vymezovat. Je třeba však postupovat opatrně; abychom nedostatkem a únavou „vůle pomoci“ nezavrhlí solidaritu, zároveň však abychom se nenechali zneužívat těmi, kdo spoléhají na druhé, místo aby sami vyvíjeli činnost⁷⁶.

Stanovení jednoznačných hranic pro jakoukoliv pomoc je naprosto nezbytné. Dokud bude mezinárodní společenství nečinně přihlížet zneužívání prostředků (peníze, pitná voda, jídlo, ošacení,...) a neprovede zásadní kroky ke stanovení jasných podmínek, **nejedná se o pomoc**, ale o nesmírně nákladný a vyčerpávající alibismus bez výsledků. Naopak stanovení hranic pomoci může **posílit kompetence** natolik, že stát (ať v současné či jiné formě) bude schopen opět fungovat. Pokud nebudou splněny podmínky, nechť je pomoc minimalizována⁷⁷. Naopak posíleny nechť jsou malé soukromé projekty (př. mikrofinancování), které postupně samy přinášejí zajištění, pracovní místa a implicitně tak zlepšení celé socio-ekonomické situace.

⁷⁶ Ať již je příčinou cokoliv; naučená bezmoc, lenost, určitá pohodlnost či zkrátka přežívání „ze dne na den“.

⁷⁷ Samozřejmě v určitých hranicích, není možné zanechat obyvatele „napospas“ suchu, hladu a v této fázi jen částečně kontrolovaným vládním milicím. Nárazové 100% „odstřížení“ pomoci by přineslo velmi rychlé zhroutení státu, což by sice mohlo být cosi jako start očištného procesu, na druhé straně způsobit následné utrpení obyvatelstva je lidsky nepřipustné.

6. VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

Vyhodnocení tohoto šetření odpovídá na výzkumné otázky a reaguje na hypotézy uvedené v první části této práce. Je nutno znovu připomenout, že šetření bylo vzhledem k politicko-sociální situaci nesnadné. Podotýkám, že každý dotazník byl získán za rizika obvinění ze špionáže a následné arestace celé expedice. Ochota ke spolupráci byla vzhledem k atmosféře strachu také nízká. Tím zdůvodňuji relativně malý počet dotazníků při šetření. Přesto se domnívám, že výsledky mohou pomoci při vytváření jakéhosi rámce pomoci a jejích hranic.

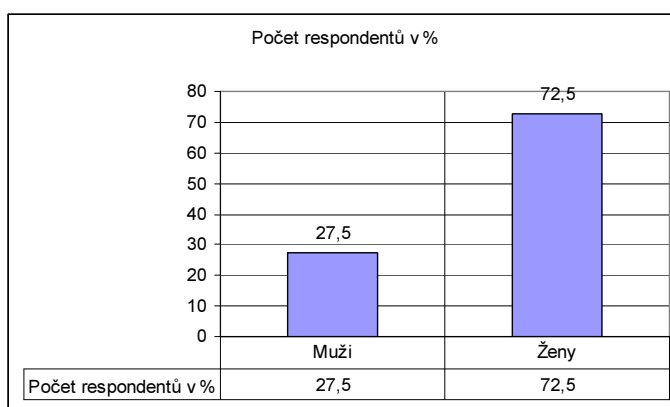
6.1 Vymezení skupiny

Zde uvádím základní přehled dispozic pro vyhodnocení dotazníkového šetření (dotazník viz příloha č.1). Veličiny, resp. jejich výsledky, jsou znázorněny prostřednictvím tabulek a grafů, zvláště pro každou otázku v dotazníku. Je užito vyjádření procentem pro lepší přehlednost.

Celkový počet probandů byl 50. Nicméně celkový počet použitelných dotazníků jen 40 (některé se nevrátily, jiné byly nečitelné). Další specifikace skupiny je v textu.

Věkovou výšeč tvoří věk 14 - 55, aby byly postihnuty všechny tři základní generace. Ukáže se však (viz dále), že reálné rozložení obyvatelstva je odlišné.

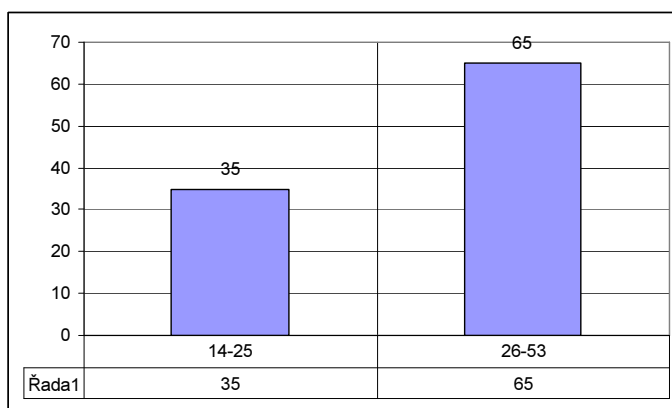
6.1.1 Genderové rozložení

Graf č. 1 znázorňuje zastoupení mužů a žen v tomto šetření. Totálně se zúčastnilo 50 respondentů, z toho 10 dotazníků nebylo relevantních⁷⁸. Z použitelných 40 korektně zodpovězených dotazníků vyplývá, že se šetření účastnilo 11 mužů a 29 žen.

6.1.2 Věkové rozložení

Věkově jsou rozloženy do dvou skupin. První věková skupina má rozpětí 14 - 25 let, což je v podstatě zvykem stanovená věková skupina nastupující generace, zakládající rodiny⁷⁹ a tvořící páteř pracujících (celkem asi třetina zimbabwské populace, CIA 1013). Druhou skupinu tvoří obyvatelstvo 26-53 let, což je generace v období ústupu (rovněž cca 1/3 populace), přičemž 53 let je věk průměrného dožití (zejména díky nekvalitní životosprávě a špatnému přístupu k lékařské péči). Starší generace nad 53 let tvoří jen asi 3% obyvatelstva, není tedy statisticky významná. Z tabulky lze vyčíst, že více respondentů, ochotných vyplnit dotazník, tvořila i přes snahu o vyrovnanost střední generace (65%).

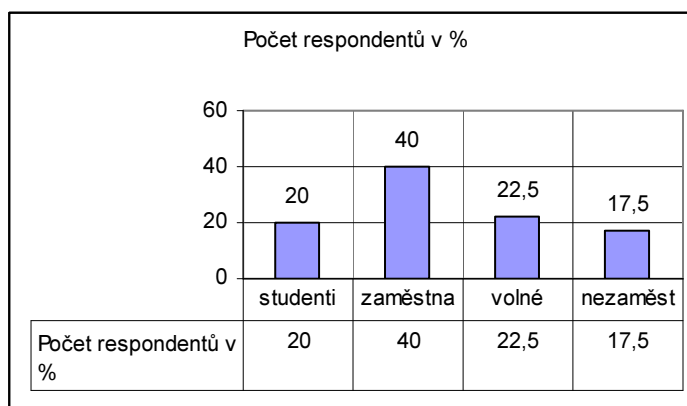
6.1.3 Zaměstnání

Skupina je rozdělena na následující čtyři kategorie – studenti, zaměstnanci, volné profese (v tomto směru zejména drobný obchod) a lidé bez práce. Většina respondentů byla zaměstnána, což jim umožňovalo udržitelnou

⁷⁸ Domorodý zadavatel udělal chybu při zadávání, autor této práce nedokázal respondentovi vysvětlit smysl dotazníku anebo se dotazník vůbec nevrátil.

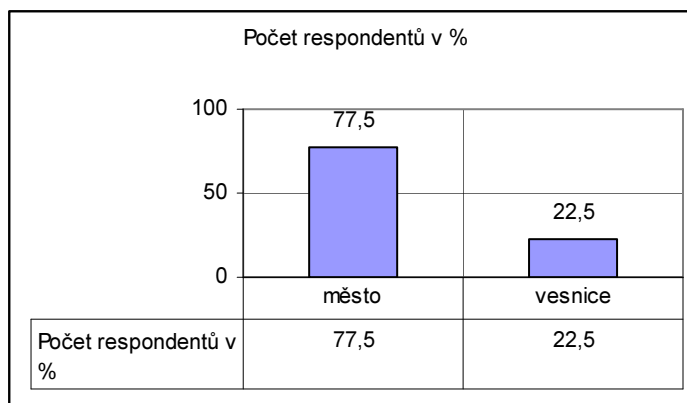
⁷⁹ Dívky již ve 14 letech často rodí – buď jsou zneužity nebo si s chlapci (slovy místní učitelky) „hrají“; bez informací o sexualitě vznikají rodiny, ve kterých je nejstaršímu členovi např. 15 let. Fenomén „*child-headed families*“, rodiny, vedené dětmi, je popsán výše.

hladinu životní úrovně. Lidé bez práce se zpravidla výzkumu stranili, vedeni obavami (jejichž evidentní důvody byly zmíněny výše). Zbýlá část vzorku je již relativně vyrovnána.

6.1.3 Bydliště

Následuje rozdělení skupiny respondentů podle místa bydliště a sice v kategoriích „město“ a „vesnice“ (míněno „zemědělské oblasti“, z orig. „*Rural areas*“). Jiné kategorie se prakticky nevyskytují. Určitý nepoměr vzorku město/vesnice je dán špatnou přístupností do zemědělských oblastí, a také určitou neochotou ke spolupráci (o těchto problémech jsem hovořil výše). Nadto hrají roli faktory jako ngramotnost či absence pochopení výzkumu vůbec, vzhledem ke kulturní a sociální izolaci. V 77,5 % se jedná o vzorek městské populace (města či vesnice - Geru, Kweke a Zwishavane).

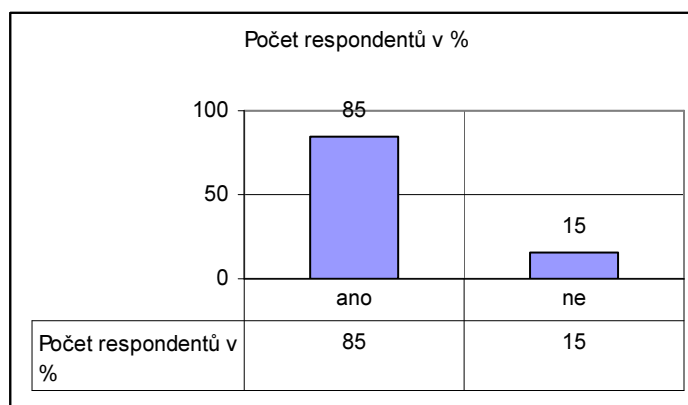
Vzhledem k tomu, že v Zimbabwe neexistují „vesnice“ v euroamerickém slova smyslu, „vesnicemi“ jsou tedy míněny odloučeně žijící rodiny v již

zmiňovaných „*rural areas*“. Jakýkoliv výzkum je zde omezený, ne-li nemožný. Část vzorku, popsanou jako „vesnice“, se podařilo pro účely této práce získat při setkání v Chachacha v jakémsi „kulturním centru“ pro malé osady v okruhu asi 20 km. Centrum má holiče, PIO, kancelář správce (přesněji „*local authority*“ a malou kliniku s jedním zdravotníkem).

6.2 Výsledky vlastního šetření

6.2.1 Zájem o rozvojovou pomoc

První otázka „věcné“ baterie byla zaměřena na to, zda se místní obyvatelé zajímají o rozvojovou pomoc. Ukazuje se, že zájem o rozvojovou pomoc zde v drtivé většině je. O rozvojovou pomoc nejeví zájem jen 15% vzorku. Buď neměli žádnou zkušenost anebo se obávali slov „mezinárodní“⁸⁰.

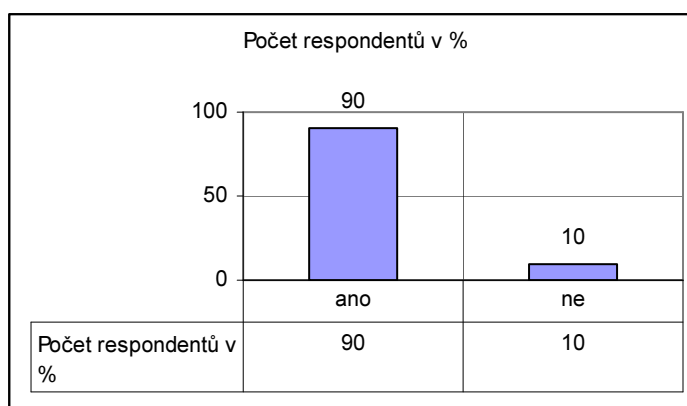
6.2.2 Využití rozvojové pomoci

Z této otázky je evidentní, že obyvatelé Zimbabwe využívají rozvojovou pomoc. 90% probandů tuto otázku zodpovědělo kladně. Nutno připomenout, že v této otázce je nižší míra reliability, protože vybraný vzorek pocházel velmi často z míst, kde byla buď zkušenost přímá (dětský domov, financovaný z Evropy) či nepřímá (GWAPA, příležitostná výpomoc ambasádou ČR či různými neziskovými organizacemi⁸¹). Mojí hypotézou je, že odlehlé „*rural areas*“ by tuto otázku po rozvojové pomoci zodpověděly negativně, avšak relevantní výzkum v tuto chvíli možný není.

⁸⁰ Jeden muž odmítl vyplnit dotazník s tím, že „mezinárodní“ zahrnuje kolonizátory a tudíž od nich nic nechce, protože on bojoval za svobodu.

⁸¹ Např. nestátní nezisková org. „Rozkoš bez rizika“

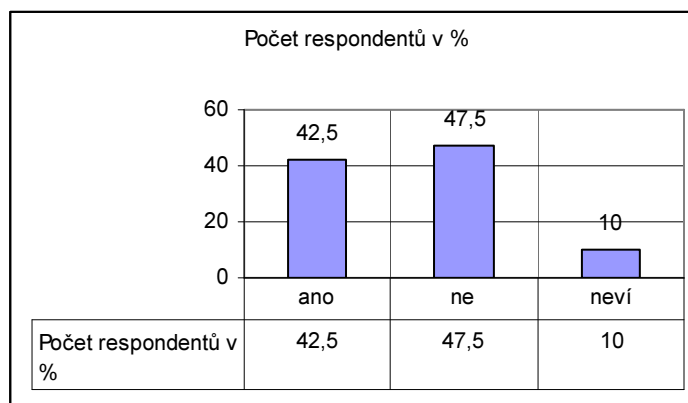
Ke kvantitativní odpovědi připojili probandi také často kvalitativní výpověď, takže jaksi „mimochodem“ máme také informace o nejčastější pomoci. Zejména se jednalo o oblečení a jídlo. Zároveň se však celkem třikrát objevila odpověď, že byly poskytnuty „peníze na projekt“. Vzpomeňme na podkapitolu o mikrofinancování – zdá se, že první kroky k této moderní formě rozvojové pomoci byly učiněny a že se osvědčují. Východiskem je tedy větší nasazení v tomto směru.

6.2.3 Dostatečnost rozvojové pomoci

Poněkud překvapivé bylo zjištění, že takřka polovina respondentů považuje současnou rozvojovou pomoc za dostatečnou. Podotýkám, že v Zimbabwe sice existuje mnoho projektů, mezinárodní pomoc však stále do země proudí jaksi *contra lege*⁸². Relativně lepší postavení mají v tomto směru církve a církevní organizace, protože nejsou pod takovým tlakem ze strany ZANU PF a milicí. Jako konkrétní příklad lze uvést *Don Bosco Technical College* ve Hwange, velké učiliště s ubytovací kapacitou, provozované řádem Salesiánů Dona Bosca.

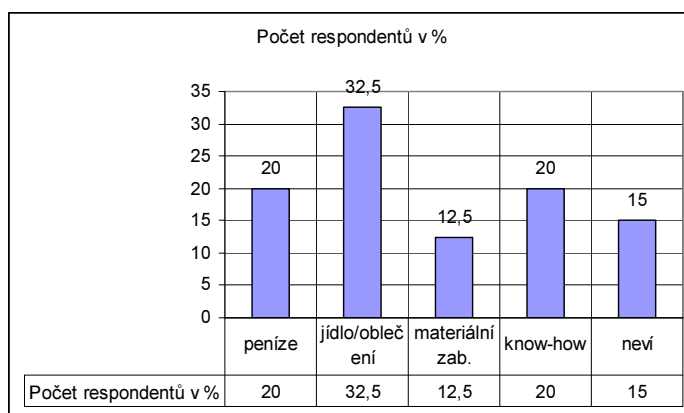
⁸² Vyše bylo řečeno, že oficiální výpomoc je obtížná. Není možné např. poslat větší finanční obnos. Představená řádu Congregation Jesu, který provozuje dětský domov Amaweni, např. dlouhou dobu vozila peníze pro dětský domov v hotovosti v cizí měně u sebe, neboť neexistovalo bezpečné místo k uložení či transferu – v bance by o peníze velmi rychle přišla.

V této otázce jsem hypoteticky očekával větší zastoupení odpovědi „ne“. Bezmála poloviční zastoupení „ano“ napovídá, že sami obyvatelé nemusí nutně vnímat svoji situaci tak dramaticky, jako ji vnímá euroamerická provenience. To je nesmírně důležitý bod, se kterým je třeba kalkulovat – nejen pozorovat situaci v zemi naší optikou, tedy jakýmsi paradigmatickým „svobody a dostatku“, ale akceptovat pohled místního obyvatelstva. Mimo jiné právě proto vznikla tato práce.

6.2.4 Nejdůležitější část rozvojové pomoci

Tato kvalitativní otázka nám zodpovídá, co vlastně považují sami obyvatelé za nejdůležitější část rozvojové pomoci. Hodnoty byly poměrně vyrovnané. Odpovědi jsem shrnul do pěti kategorií, včetně 15% zastoupení kategorie „nevím“. Množství lidí, kteří tedy nemají žádnou představu o mezinárodní pomoci, je tedy poměrně malé.

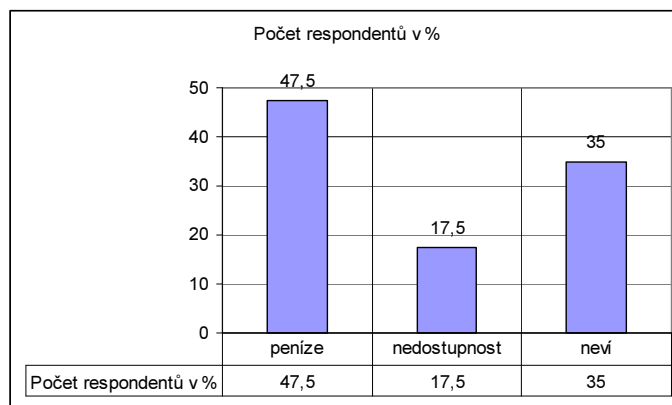
Pozitivním překvapením bylo, že prim nehrají „peníze“. Důraz je kladen na základní životní potřeby, což mimo jiné referuje o potřebnosti pomoci jako takové. Z odpovědí vidíme, že rozšířená představa „pasivních příjemců peněz“, kteří čekají, co jim „unavená rozvojová pomoc“ (Jeníček, Foltýn, 2003) daruje, je poněkud omezená. Naopak hodnota „peníze“ koresponduje s hodnotou „know-how“, čili technologie a metody. Z tohoto výsledku můžeme dedukovat vůli k činnosti.

Obyvatelé tedy namnoze mají představu o pomoci, projektech, možnostech a podobně. Obyvatelstvo si tedy uvědomuje, že „peníze“ jsou bez „know-how“ víceméně k ničemu. Z druhé strany je nutno připomenout, že plošný výzkum na velkém vzorku, který by mohl toto tvrzení potvrdit s větší reliabilitou, není v současné době možný.

6.2.5 Nejslabší místo rozvojové pomoci

Tato otázka prověřovala hloubku a plasticitu představy mezinárodní pomoci. Víceméně se opakovaly odpovědi, spadající do třech kategorií. Hlavní roli hrají „peníze“. V souvislosti s minulou otázkou dlužno dodat, že veličiny jako „know-how“ není třeba vůbec zmiňovat. Důvod je velmi prostý – představa, že by v Evropě nebyl dostatek „know-how“ pro mezinárodní pomoc, je pro místní obyvatele zcela neskutečná. Oproti tomu vnímají, že přicházející peněžní pomoc se meziročně snižuje (ekonomická krize, konec řady projektů aj.) a že dokud bude Evropa „bohatá“, budou se mít i oni dobře, neboť jim bude pomáháno. Proto pociťují méně peněz v Evropě a v odpovědích je tato reflexe patrná. Také je evidentní, že řada lidí představu o fungování pomoci nemá. To není překvapivé zjištění vzhledem k upadajícímu vzdělávání, omezení přístupu k informacím a velmi nízkým stupněm rozvoje „zemědělských oblastí“ vůbec.

Bod „nedostupnost“ referuje právě o zmiňovaných „*rural areas*“. Je nutné si znova připomenout, že rozdíl mezi městem a venkovem je zcela diametrální. Město má hromadnou dopravu a internetové připojení, venkov často nemá ani dřevo na oheň (kvůli suchu). To považuji za důvod akcentování špatné dostupnosti mezinárodní pomoci. Může jít i o skryté motivy politické, neboť nejvýraznější omezení pro mezinárodní pomoc je právě ze strany ZANU PF.

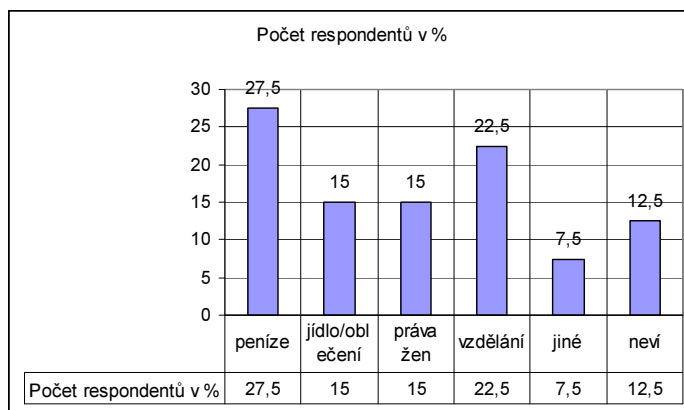
Problémem je tedy zejména nedostatek financí (podotýkám, že *ne pro Zimbabwe; jsou míněny finance(sic!) v projektech*) a nedostupnost pomoci tam, kde je nejvíce potřeba. Přeneseně také (možná účelově pěstovaná) nevědomost, neznalost fungování systému.

6.2.6 Nejvíce požadovaná rozvojová pomoc

Tento bod dobře koreluje s bodem 6.2.4 *Nejdůležitější část rozvojové pomoci*. V něm hrála hlavní roli saturace primárních potřeb, hodnoty „peníze“ a „know-how“ byly vyrovnány. Velmi podobně vidíme zde. Respondenti sami měli vesměs základní životní potřeby saturovány. Vidíme, že „peníze“ krácejí ruku v ruce se „vzděláním“, hodnoty jsou podobné. To může celé mezinárodní pomoci dát velkou naději, neboť je evidentní, že obyvatelstvo Zimbabwe nechce být jen pasivním příjemcem pomoci, ale že mají zájem o svojí zemi pečovat, pěstovat nejen zemědělství, ale také inteligenci, rozvíjet terciální a quartérní sektor ekonomiky (čili služby a vědu).

Vidíme dále, že vysoké zastoupení mají také „práva žen“, dokonce stejné jako „jídlo/oblečení“. Zde vidíme, že dochází k posunům; stará klišé (např. zvyková práva mužů a žen, která jsou, jak bylo řečeno výše, zcela nerovná) se začínají diskutovat. V zimbabwské společnosti je evidentní vůle ke změnám. Ne však jakkoliv revoluční tendence, ale vůle měnit postupně, kultivovaně a udržitelně. V prostředí současné diktatury je tato vůle stejně překvapivá, jako přínosná. O politice bylo hovořeno výše, zde proto jen připomenu, že doba vlády diktátora statisticky (vzhledem k jeho věku) nemůže trvat dlouho. Vzdelání, spolu s dostatkem prostředků, postupné zrovnoprávnění, mohou vést k ekonomické stabilizaci, zdravotnímu pojištění, redukci zvykového práva a

konečně tedy k výraznému zlepšení životních podmínek. Zde vidíme, že náhled lidí na situaci je velmi střízlivý.

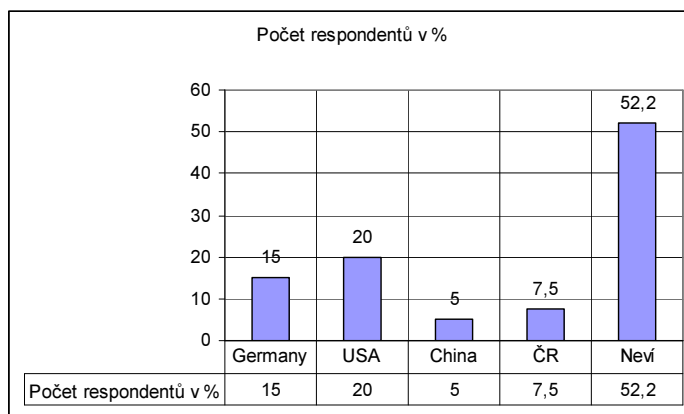

6.2.7 Země, které nejvíce pomáhají

Zde je vidět, že mezi obyvateli převládá nedostatek informací⁸³ a nízké vzdělání v rozvojové oblasti. Nadpoloviční většina respondentů neměla představu, které země se nejvíce angažují v mezinárodní pomoci – toto zjištění nepovažuji za překvapivé. Dále je třeba říci, že odpověď „ČR“ je dána toliko projektem Gwapa, který je z České republiky spolufinancován. „Německo“ a „USA“ jsou do určité míry lépe známé⁸⁴, „Čína“ je dána nastupujícím ekonomickým dominátem. Řada dolů zřídila nedaleko vesnic pracovníků školky či základní školy. Ty jsou víceméně financovány majiteli. Po absolvování ZŠ jdou děti velmi často pracovat do dolů jako instrumentáři či strojní operátoři. Svým způsobem lze říci, že jde o „pomoc“, neboť jak vzdělání, tak práce jsou vysoce ceněné „komodity“. Skrývá se zde však jakýsi „účet“ vůči zaměstnavateli, který splácí horníci s platem \$4 - 5 celý život.

⁸³ Jeden z učitelů poněkud odlehlejší základní školy se upřímně divil, že už zanikl Sovětský svaz. Dodnes se domníval (a vyučoval), že Rusko je se SSSR totožné. Absence informací je proto zcela evidentní...

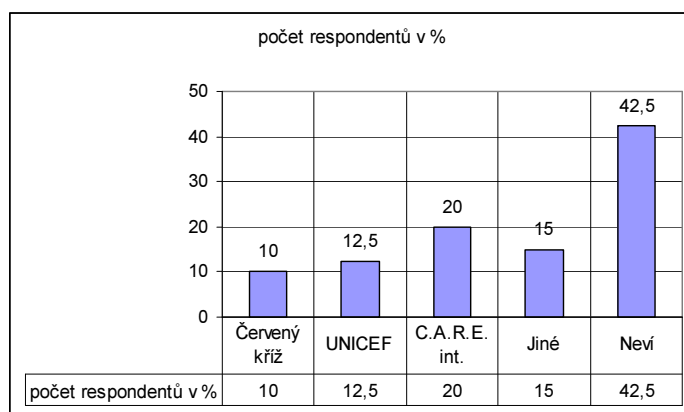
⁸⁴ Je třeba říci, že USA nezapomene označit veškerou rozvojovou pomoc výraznými nálepkami s americkými vlajkami a slogany typu „You are not alone!“, „U.S. doesn't leave you!“ či „We are with you!“. Můžeme jistě hovořit o úpadku vkusu, avšak připomeňme, že to podstatné se skrývá „uvnitř“ beden...

„Německo“ je pak angažováno ve velkém množství projektů (např. dětský domov Kwekwe). Stejně tak slouží v církevních řádech relativně velké množství Němců (př. představená amawenského domova Thoma von Dahl, CJ, či nedávno zesnulá sr. Ortrudis, CJ). Většina obyvatelstva však o původu mezinárodní pomoci nemá představu.

6.2.8 Které znáte mezinárodní nevládní organizace, zaměřující se na rozvojovou pomoc?

Podobně jako v předešlé otázce, i tady převládá neinformovanost. Z grafu je vidět, že téměř polovina probandů neví. Zřetelně vidíme, která organizace se drží v popředí (zejména tedy C.A.R.E. int, UNICEF a Červený kříž). Do kategorie „Neví“ byli zahrnuti zejména *Medicins Sans Frontieres*, následovaly další drobné organizace.

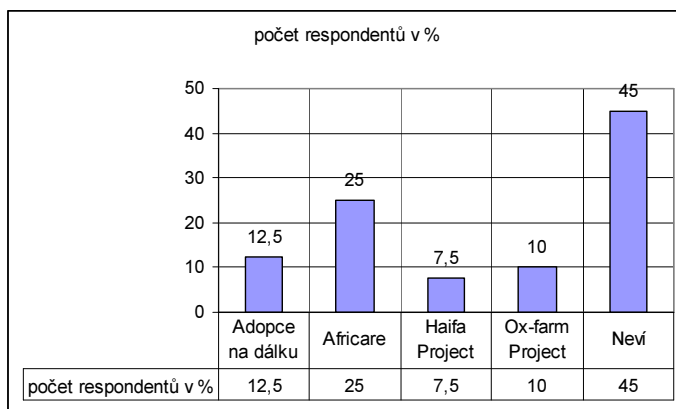
Vidíme tedy, že povědomí o pomáhajících organizacích určité je, resp. že obyvatelé si pomoc uvědomují, velmi často však nevědí, kdo za ní stojí. Svým způsobem může jít i o určitý záměr ze strany vládnoucí skupiny, aby lidem „bylo

pomoženo“ takříkajíc „na vrub vlády“, čímž nebude ohrožena loajalita a mysl lidí se zbytečně nebude orientovat do zahraničí. Jedná se však o moji domněnku, kterou podložit nemohu.

6.2.9 Mezinárodní rozvojové projekty

Na tomto místě nepřekvapí, že 45% respondentů odpovědělo „nevím“, vzhledem k předešlé části výzkumu. Znalost rozvojových projektů je podobná, jako znalost mezinárodních organizací. Lze říci, že pokud se obyvatelé o rozvojovou pomoc zajímají (míněno s vlastní participací), tak znají i projekty.

Prim hraje konfederace 14 organizací C.A.R.E. int. (C.A.R.E., 2013), působící v 84 zemích a podporující 997(sic) projektů. Ta se těší dobré známosti a její podorganizace (např. Africare) jsou všeobecně známy.

6.3 Celkové vyhodnocení ve vztahu k hypotézám a výzkumným otázkám

Po vyhodnocení výzkumu je k dispozici materiál, který pomůže zodpovědět výzkumnou otázku a její dvě podotázky a potvrdit či vyvrátit hypotézy. Připomínám, že *výzkumným problémem* je vymezení vztahu mezi poskytováním mezinárodní rozvojové pomoci a jejími dopady na reálný život obyvatel Zimbabwe (tzn. její aktuální využitelnost, žádanost, účelnost a podoba).

6.3.1 Odpověď na výzkumnou otázku, cíl a podotázky

Z výsledku výzkumu a předešlých diskurzů můžeme tedy formulovat odpověď na výzkumnou otázku takto:

„Rozvojová pomoc, poskytovaná obyvatelům Zimbabwe, je v povědomí obyvatel. Většina už mezinárodní podporu využila. Dopad na reálný život, nyní spíše v intencích konkrétní adresné pomoci, než celoplošných dávek (vody, peněz, etc.), je dobře patrný a vítaný. Mezinárodní rozvojová pomoc je využívána, značnou částí obyvatelstva je dokonce považována za dostatečnou. Největší roli pro obyvatele samotné hrají peníze a vzdělání (ruku v ruce s know-how) a to na víceméně stejné úrovni. Účelnost je zajištěna adresností (viz např. mikrofinancování) a „přenosem“ těžiště pomoci na vlastní organizace (viz C.A.R.E. international). Podoba by měla být více zaměřena na „know-how“ a vzdělávání, nejen podpora osvětových programů (New Life, MASO, aj.).“

Cílem bylo stanovení pevných bodů pro rozvojovou pomoc v Zimbabwe a sumarizace základních rozvojových problémů. Toto zhodnocení poskytují zevrubně kapitoly 4 a 5. S kapitolou 3 (Historicko-politický diskurz) tak poskytují základní popis a přehled života obyvatelstva Zimbabwe, v plné optice rozvojových problémů a historického kontextu.

Nyní připomeňme doplňující otázky:

1. *„Jakou pomoc by obyvatelé sami nejvíce ocenili?“*

2. „Je vzhledem ke kulturní a socio-ekonomické odlišnosti mezinárodní pomoc relevantní?“

Odpověď na základě uvedených diskurzů a výzkumu stanovuji takto:

„Ad 1. – Nejvíce oceňovaná pomoc je (vedle pomoci materiálního zabezpečení v krizových dobách) pomoc finanční (resp. mikrofinanční) a edukační. Obyvatelé si vysoce váží vzdělání a toto je všeobecně vysoce ceněno. Častým problémem je nedostatek financí právě vzhledem ke vzdělání.

Ad 2. – Mezinárodní pomoc je vzhledem k socio-ekonomické odlišnosti relevantní, účelná a hojně využívaná na úrovni jednotlivců, potažmo organizací (městské, neziskové aj.). Na vyšší (celostátní) úrovni je vzhledem k politickým obtížím prakticky nevyužitelná.“

6.3.2 Potvrzení / vyvrácení hypotéz

Hypotézy pro výzkumný problém jsem stanovil následovně:

1. „Předpokládám, že jakákoliv poskytnutá pomoc bude v Zimbabwe vítána.“
2. „Předpokládám, že schopnost zjištění účelnosti mezinárodní pomoci ze strany mezinárodních organizací je velmi nízká.“
3. „Předpokládám, že skutečný dopad mezinárodní pomoci na běžný život jedince je malý.“

„Ad 1. – **ANO**, obyvatelé Zimbabwe vítají prakticky jakoukoliv pomoc. To, co není využitelné aktuálně, bude využito později, či směněno za to, co je zapotřebí. Každá mezinárodní pomoc je ze strany obyvatelstva vítána.

Ad 2. – **NE**, přibývá nových metod pomoci, jako je již zmiňované mikrofinancování. Zde je účinnost dobře dohledatelná, protože pomoc je založena na dlouhodobém vztahu klientů s pomáhající organizací. Plošná pomoc celku či vládě je však oproti tomu nedohledatelná a nezjistitelná.

Ad 3. – **NE**, dopad mezinárodní pomoci je naopak čím dál větší. Přibývá organizací, zabývajících se adresnou pomocí (např. Ox-farm, Africare, C.A.R.S.). Stejně tak je evidentní, že velká část obyvatel již statků z mezinárodní pomoci využila.

6.4 Diskuze

Na základě této práce můžeme otevřít celou řadu rozvojových problémů. Dobře je vidět jejich provázanost, úzké propojení a následky, které je obyvatelstvo přinuceno nést. Lze vidět vůli a touhu po změně (za užití mírových prostředků) a po lepším životě. Na druhé straně vidíme evidentní odpor režimu k jakýmkoliv změnám. Problematika provázanosti vojensko-politického aparátu se státním zřízením je natolik závažná, že pokusy o zlepšení situace ve větším měřítku mohou vést k pocitu ohrožení ve vládních kruzích – následky jsou zřejmé; obvinění ze špionáže, šikana ze strany ZRP či politické milice, věznění, týrání. To vše bez soudních procesů či jakéhokoli dialogu. Prostor, ve kterém může probíhat rozvojová pomoc v Zimbabwe, je proto velice omezený a jakákoliv působnost riziková.

Při přípravě expedice pro účely pomoci v organizaci Gwapa a v dětském domově Kwekwe (a získání podkladů pro tuto práci) bylo zamítnuto žádání o pracovní víza a členové působili v zemi inkognito na víza turistická. Byly využity záchytné adresy pro úřední účely, reálné místo působení a popis činnosti na úřadech hlášen nebyl. Podklady pro tuto práci byly zajištěny díky osobnímu riziku všech zúčastněných místních obyvatel, jakož i členů expedice. Takové jsou v současné době reálné možnosti činnosti v Zimbabwe. Přesto je třeba uvést, že každá pomoc, která se k potřebným obyvatelům dostala, byla vítána (ať se jednalo o léky či profylaktické prostředky, či plyšové hračky a korálky pro děti). Rovněž byla odměněna věrným přátelstvím a ochotou spolupráce jak s pomocnou činností pro zmiňované organizace, tak sdělování klíčových informací, na jejichž základě bylo možné tuto práci napsat.

Vidíme, že obyvatelstvo, porobené čtyřmi stoletími kolonizace a těžce zkoušené vleklou občanskou válkou v 2. polovině 20. století, se často skrývá za pokorné snášení současné situace, avšak uchovává v sobě velký potenciál, který by se mohl rozvinout v dobře fungující systém vyspělého státu, kterým Zimbabwe ve své historii mnohokrát bylo (zejména vzhledem k nerostnému těžebnímu a obchodnímu potenciálu). Proto bude důležitou součástí mezinárodní pomoci nejen dodávat peníze, materiál, pracovníky a *know-how*, ale především vytvářet příležitosti. V současné politické situaci jde logicky jen o

jakousi „drobečkovou politiku“⁸⁵, avšak již nyní je vhodné pomalu připravovat obyvatelstvo na využití zmiňovaného potenciálu, které může v novém politickém zřízení nastat.

⁸⁵ Vžité označení pro politiku českého zastoupení v říšském sněmu ve 2. polovině 19. století, kdy malá skupinka českých poslanců (jako např. František Palacký) za stranu „staročeků“ usilovala o drobné změny ve svůj prospěch.

7. ZÁVĚR

Zevrubně se tato práce zabývala geografii a populací Zimbabwe, dále historicko-politickým diskurzem, sumarizací základních rozvojových problémů a souhrn východisek pro další činnost. Vidíme, že na jedné straně stojí „unavená mezinárodní pomoc“ (Jeníček, Foltýn, 2003), vyčerpaná plošnou pomocí bez zpětné vazby a pochybující sama o sobě. Na druhé straně stojí velké množství potřebných lidí, které je možné zanechat v jejich situaci, nebo je možné hledat jiné cesty. Tyto „jiné cesty“ spočívají především v upuštění od celoplošných projektů, které ve výsledku nahrávají pouze vládnoucí skupině (která skrze ZRP či politickou milici ZANU PF plošnou pomoc zabavuje a rozprodává⁸⁶) a naopak posílení mikroprojektů k jednotlivým obyvatelům, podobně jak to dělá např. C.A.R.E. Int. Rovněž je evidentní velký potenciál mikrofinancování a projektů pro jednotlivé rodiny (např. Ox-farm). Sekundárně, s rozvojem jednotlivců a rodin (velkorodin) bude nutně docházet k revizi právního systému (protože bude nezbytností) a systému rodiny ve smyslu postupného upouštění od zvykového práva, které v rozvinuté společnosti v podstatě nemá existenciální opodstatnění. To s vysokou pravděpodobností povede k větší podpoře dětí a mladých lidí (studium na učilištích, středních a vysokých školách), rozvoji inteligence (dnes takřka minoritní společenské vrstvy) a tím pádem snazší cestě k politickým změnám. Ty s sebou nutně ponesou rozvoj v oblasti obchodu, průmyslu a zpracovatelských podniků. Nesmíme zapomenout, že země má nesmírný těžební potenciál, který je dodnes objeven jen z části.

Proto se domnívám, že ačkoliv je současná situace neutěšená a naděje na rychlá řešení je zcela irelevantní, dlouhodobě má pomoc státu Zimbabwe smysl. Zemi je možné pomáhat i za stávajících nesnadných okolností, jde tady o problém metody. V realizaci takové účinné pomoci necht' se odehrává naše solidarita, zodpovědnost a spolulidství⁸⁷.

⁸⁶ Dle očitého svědectví jednoho ze strážců stanice Gwapa

⁸⁷ Zaběhlý termín v německé filosofii 20. století, orig. původně „*mitmenschlichkeit*“, překl. „spolulidství“ přebírám od prof. Zdeněk Kučera, dr.h.c.

PRAMENY

BARKE, M., O'HARE, G. *The third world Conceptual Frameworks in Geography*, vyd. 2. revidované, Harlow: Oliver & Boyd 1991, ISBN 978-0050035252

BERAN, J., VANIŠTA, J. *Základy cestovního lékařství*, vyd. 1., recenzenti Havlík, Jílková, Praha: Galén 2006, ISBN 80-7262-435-0

FAGE, J. D., OLIVER, R. *The Cambridge History of Africa, Volume 3*, editace Roland Olivier, vyd. 1, Cambridge: Cambridge University Press 1977, ISBN 0-521-20981-1

FAGE, J. D., OLIVER, R. *The Cambridge History of Africa, Volume 4*, editace Richard Grey, vyd. 1, Cambridge: Cambridge University Press 1975, ISBN 0-521-20413-5

FAGE, J. D., OLIVER, R. *The Cambridge History of Africa, Volume 5*, editace John Flint, vyd. 1, Cambridge: Cambridge University Press 1976, ISBN 0-521-20701-0

FAGE, J. D., OLIVER, R. *The Cambridge History of Africa, Volume 6*, editace Roland Oliver, vyd. 1, Cambridge: Cambridge University Press 1985, ISBN 0-521-22803-4

GREGOROVÁ, Z. *Mikrofinance jako možnost investování*, Brno, 2011, 82 stran, diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta, obor: Finance, vedoucí práce Ing. Gabriela Oškrdalová

HELOŇOVÁ, S. *Kapitálová přiměřenost obchodních bank a její trendy*, Olomouc, 2008, 71 stran, diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta, obor: Finanční podnikání, vedoucí práce Ing. Dalibor Pánek

JENÍČEK, V., FOLTÝN, J. *Globální problémy a světová ekonomika*, 1. vydání, Praha: C. H. Beck 2003, ISBN 80-7179-795-2

KINGFISHER, *History Encyclopedia*, vyd. 1., London: Kingfisher Publication 1999, překlad Pochylný, Půrová, vyd. 1., Praha: Cesty 1999, ISBN 80-7181-567-5

KUNA, Z. *Rozvojové země ve světové ekonomice*, Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, ISBN 978-80-213-1134-3

LEGAL RESOURCES FOUNDATION, *Gender and Law*, National Office, Harare: LRF 2010, ISSN nepřiděleno

MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, vyd.1., Praha: Portál 2003, ISBN 80-7178-548-2

NANGO, *Civil Society Security Scoping Study*, Harare; Smoothedge Desing 2012, ISSN nepřiděleno

NOVÁKOVÁ, M. *Boj proti chudobě a mikrofinance*, Praha, 2013, 56 stran, Diplomová práce, Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů, spec. Mezinárodní obchod, vedoucí práce prof. Ing. Eva Cihelková, CSc.

OWOMOYELA, OYEKAN. *Culture and customs of Zimbabwe*. vyd. 1. Westport: Greenwood Publishing Group 2002, ISBN 0-313-31583-3.

VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, vyd. 1., Plzeň; Aleš Čeněk 2007, ISBN 978-80-7380-018-5

INTERNETOVÉ PRAMENY

BBC NEWS [on-line], Zimbabwe Profile, poslední úpravy 1/2014 [citováno 17.1.2014], dostupné na WWW: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14113618>>

C.A.R.E. INTERNATIONAL [on-line], Homepage, poslední úpravy 11/2013 [citováno 7.11.2013], dostupné na WWW: <<http://www.care-international.org/>>

CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY [on-line], The World Fact Book, poslední úpravy 10. 10. 2012 [citováno 18. 10. 2012], dostupné na WWW: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/zi.html>>

DAILY NEWS [on-line], poslední úpravy 17.1.2014 [citováno 20.1.2014], dostupné na WWW: <<http://www.dailynews.co.zw/articles/2013/01/17/farms-retake-splits-zanu-pf>>

DROP-IN [on-line], homepage, poslední úpravy 5/2013 [citováno 11.11.2013], dostupné na WWW: <<http://www.dropin.cz/>>

ERIKSSON, V. *The Vicious Circle of Poverty, A Gender-Aware Approach* [on-line], poslední úpravy 1995, [citováno 26.6.2013], dostupné na WWW: <<http://home.swipnet.se/~w-18076/sida1ram.htm>>

MICROCREDIT SUMMIT (2012) : *State of the Microcredit Summit Campaign Report 2012*. [online]. [citováno 22. 2. 2013]. Dostupné na WWW: <http://www.microcreditsummit.org/pubs/reports/socr/2012/WEB_SOCR-2012_English.pdf>.

MICROFINANCE, nadační fond [on-line], "Co jsou mikrofinance?", poslední úpravy 2012, [citováno 25.6.2013], dostupné na WWW: <<http://www.nfmf.cz/co-jsou-mikrofinance>>

NEWS TIME AFRICA [on-line], Bernard Chiketo, poslední úpravy 10.12.2012 [čerpáno 25.4.2013], dostupné na WWW:

<<http://www.newstimeafrica.com/archives/30031>>

UNITED NATIONS [on-line], UN General Assembly, Second Committee, Humanitarian Appeal, Executive Summary, poslední úpravy 2004 [citováno 18. 10. 2012], dostupné na WWW:
<<http://www.un.org/Depts/ocha/cap/zimbabwe.html>>

WORLD BANK [on-line], Poverty Data, poslední úpravy 2013 [citováno 26.6.2013], dostupné na WWW: <<http://data.worldbank.org/topic/poverty>>

WORLD DATA BANK [on-line], WDI & GDF, poslední úpravy 27. 9. 2012 [citováno 19. 10. 2012], dostupné na WWW:
<<http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>>

ZIMBABWE GOVERNMENT ONLINE [on-line], poslední úpravy 6/2013 [citováno 3.11.2013], dostupné na WWW:
<<http://www.gta.gov.zw/index.php/zimbabwe-in-brief/history-of-zimbabwe?start=1>>

DALŠÍ PRAMENY

CLAUS, A. *Geld und Recht*, přednáška pro AZK, 21. 2. 2009 , zaznamenána Alleinklang TV [on-line], poslední úpravy neuvedeno, [čerpáno 25.6.2013], dostupné z WWW: <<http://www.alleinklang.tv/themen/neues-wirtschaften/crash-kurs-geld-und-recht-andreas-clauss.html>>

NEHANDA radio [on-line], poslední úpravy neuvedeno [čerpáno 3.11.2013], dostupné z WWW:
<<http://nehandaradio.com/wp-content/uploads/2012/11/5brigade-e1353910654916.jpg>>

Vlastní fotografický materiál, pořízený na dvou stážích HTF UK v letech 2011 a 2012.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 Dotazník pro dotazníkové šetření

UNIVERSITAS CAROLINA PRAGENSIS

FACULTAS THEOLOGICA HUSSITICA

This questionnaire is to be used strictly for the University purposes. The given information is not to be published in any news or media. The questionnaire is anonymous.

QUESTIONNAIRE

BASES OF DEVELOPMENT ASSISTANCE IN ZIMBABWE

Diploma Thesis

1. PART – basic data

- a. MALE FEMALE
 (Cross out inappropriate)
- b. AGE _____
 (Fill the gap)
- c. JOB _____
 (Fill the gap)
- d. ACCOMODATION: CITY VILLAGE
 (Cross out inappropriate)

2. PART – Development Assistance (Development Assistance = D. A.)

- e. ARE YOU INTERESTED IN DEVELOPEMENT ASSISTANCE IN ZIMBABWE?
- f. HAS THE D. A. EVER HELP YOU (If “yes”, how)?
- g. DO YOU CONSIDER THE SUPPORT AND THE POSSIBILITIES OF THE D. A. TO BE SUFFICIENT?
- h. WHAT DO YOU CONSIDER TO BE THE MOST IMPORTANT PART OF THE D. A.?
- i. WHAT DO YOU CONSIDER TO BE THE WEAKEST POINT OF THE D. A.?
- j. WHAT DO YOU WELCOME FROM THE INTERNATIONAL D. A.?
- k. WHICH COUNTRY TAKES THE MAJOR PART IN THE D. A. IN ZIMBABWE?
- l. WHICH NON-GOVERNMENTAL INTERNATIONAL D. A. ORGANIZATION* IS THE MOST IMPORTANT (according to your opinion)?
- m. DO YOU KNOW ANY INTERNATIONAL D. A. PROJECT?

Thank you for fulfilling the questionnaire!

(* for example *Red Cross, Medicins Sans Frontieres, People in Need*,...)

RESUMÉ

SUMMARY

Východiska rozvojové pomoci v Zimbabwe

diplomová práce

Bases of Development Assistance in Zimbabwe

Diploma Thesis

Bc. Vojtěch Smetana

Tato práce se zabývá otázkami rozvojové pomoci v Zimbabwe. Využívá jednak studium pramenů z oblasti geografie a historie, dále dotazníkové šetření v místě stáže (během stáže v roce 2012), rovněž pozorování a zkušenosti, získané během stáží HTF UK v letech 2011 a 2012. Provádí základní shrnutí rozvojových problémů a náčrt mantinelů, ve kterých by se měla rozvojová pomoc v této zemi dále ubírat.

This diploma thesis deals with the development issues in Zimbabwe. It takes advantage in using of history and geography knowledge, as well as questionnaire (in 2012) and observing and experience gaining during the residencies in 2011 and 2012. The thesis makes a summary of basic development issues and a survey of outcomes, which are to be used for next development assistance in this country.